

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
з планами семінарських занять
з дисципліни “Історія українського державотворення”
(5,6 кредитів) для студентів факультетів: машинобудівного та
економіки та управління денної форми навчання

2021

Методичні рекомендації з планами семінарських занять з дисципліни «Історія українського державотворення» (5,6 кредитів) для студентів факультетів: машинобудівного та економіки та управління денної форми навчання / Укладачі.: Г.І. Шаповалов, М.В. Дедков, І.М. Спудка. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. – 66 с.

Укладачі: Г.І. Шаповалов, професор, д.іст.н.;
М.В. Дедков, професор, к.іст.н.;
І.М. Спудка, доцент, к.іст.н.;
Т.В. Васильчук, доцент, к.іст.н.;
Г.А. Сигида, ст. викладач

Рецензент: П.О. Бідзіля, канд. іст.наук, доцент, доцент
кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного
університету

Відповідальний
за випуск. М.В. Дедков, професор, к.іст.н.

Затверджено
на засіданні кафедри
українознавства та ЗМП,
протокол № 1 від 13.09.2021

Затверджено на засіданні
Навчально-методичної комісії
Гуманітарного факультету
протокол № 3 від 16.09.2021

ЗМІСТ

Вступ	4
Графік навчального процесу з курсу «Історія українського державотворення»	5
Семінар №1. Найдавніші часи розвитку людської спільноти на теренах України	7
Семінар №2. Державотворчі процеси на теренах України в епоху раннього залізного віку	10
Семінар №3. Київська держава наприкінці X – у першій половині XIII ст.	15
Семінар №4. Державницькі тенденції за часів правління Романовичів	18
Семінар №5. Доля українських земель під владою іноземних держав (XIV-XVI ст.)	22
Семінар № 6. Боротьба за українську державність Б. Хмельницького та його послідовників	25
Семінар №7. Функціонування державних механізмів в українських землях наприкінці XVII-XVIII ст.	29
Семінар №8. Соціально-економічне становище та соціальні рухи на західноукраїнських землях (I пол. XIX ст.)	33
Семінар №9. Суспільно-політичні рухи другої половини XIX ст.	37
Семінар №10. Українське питання в Першій світовій війні	41
Семінар №11. Визвольні змагання і поразка української революції	45
Семінар №12. Ліквідація державності в Західній Україні та поглинення її територій іноземними країнами	50
Семінар №13. Суспільно-політичні трансформації в Україні 1945-1965 рр.	54
Семінар №14. Буремний шлях до суверенності	59
Семінар №15. Сучасні українські революції та їх наслідки	62

ВСТУП

Вивчення історії українського державотворення у вищій школі відповідає потребам суспільства – виховує молоду людину в душі патріотизму, гордості за свою країну; сприяє формуванню орієнтирів громадянської поведінки особи, її самосвідомості.

Методологічною основою дисципліни є діалектичне та матеріалістичне розуміння історії, яке дає змогу висвітлити як загальні закономірності історичного процесу, так і його особливості в Україні, допомагає давати наукову оцінку окремим явищам, подіям чи діяльності історичних особистостей. Курс відповідає концепції гуманізації освіти, органічно поєднує національні та загальнолюдські цінності, базується на нових підходах до історичної проблематики.

Методичні вказівки до семінарських занять «Історія українського державотворення» є складовою частиною методичного забезпечення навчального процесу з дисципліни «Історія українського державотворення». Надані документи висвітлюють історичний шлях, пройдений українським народом, надають змогу самостійно осмислити неоднозначність та різноманіття подій історичного процесу. Навчальне видання має сприяти набуттю студентами необхідних навичок теоретичного та практичного застосування знань з матеріалу відповідних тем курсу, більш глибокому вивченню історичних подій, оволодінню основами науково-історичного підходу до історії.

Матеріали скомпоновано у хронологічному порядку за кожним історичним періодом. Вони відповідають навчальній програмі дисципліни «Історія українського державотворення», що вивчається у закладах вищої освіти України. Матеріали до семінарських занять покликані заохочувати студентів до самостійного ознайомлення та опрацювання історичних документів і мають за мету сприяти найбільш продуктивному засвоєнню матеріалу.

**Графік навчального процесу з курсу
«Історія українського державотворення»**

	Теми лекцій	Теми семінарів
1	Витоки історії українського народу та його державності	Найдавніші часи розвитку людської спільноти на теренах України
2	Державотворчі традиції на території України в стародавню добу: гіпотези та докази	Державотворчі процеси на теренах України в епоху раннього залізного віку
3	Київська Русь – ранньофеодальна держава східних слов'ян	Київська держава наприкінці X – у першій половині XIII ст.
4	Галицько-Волинське князівство – спадкоємець державності України-Русі.	Державницькі тенденції за часів правління Романовичів
5	Руські удільні князівства у складі сусідніх держав (XIV – XVI ст.)	Доля українських земель під владою іноземних держав
6	Зародження українського козацтва як складової державотворчого процесу в Україні (XV-XVII ст.)	Боротьба за українську державність Б. Хмельницького та його послідовників
7	Українська держава в другій половині XVII ст	Функціонування державних механізмів в українських землях наприкінці XVII-XVIII ст.
8	Національно-державницьке питання щодо українських земель у складі Австрійської імперії	Соціально-економічне становище та соціальні рухи на західноукраїнських землях (I пол. XIX ст.)
9	Наддніпряньська Україна в системі міжнародних відносин кінця XVIII – першої половини XIX ст.	Суспільно-політичні рухи другої половини XIX ст.
10	Українські землі на початку XX ст.	Українське питання в Першій світовій війні
11	Відновлення державності українського народу (1917-1921 рр.)	Визвольні змагання і поразка української революції

12	Україна в умовах більшовицько-тоталітарного режиму (1921-1939 рр.)	Ліквідація державності в Західній Україні та поглинення її територій іноземними країнами
13	Державне будівництво в українських землях у роки Другої світової війни	Суспільно-політичні трансформації в Україні 1945-1965 рр.
14	Останні кроки задля досягнення незалежності (українське питання 1985-1991 рр.)	Буремний шлях до суверенності
15	Теорія та практика державного будівництва в умовах незалежності України (з 1991 р.	Сучасні українські революції та їх наслідки

Семінар №1. Найдавніші часи розвитку людської спільноти на теренах України

План

1. Еволюція форм організації суспільства: від первісного стада до племінних союзів.
2. Трипільська культура: суспільний устрій.
3. Скотарі степу за доби енеоліту (ямна та середньостогівська археологічні культури).
4. Доба бронзи: зрушення у сфері суспільних відносин.

Реферати

1. Матріархат – специфічна стадія давнього суспільства: теорії та гіпотези.
2. Трипільські «протоміста» - ознака цивілізації?
3. Носії середньостогівської культури – перші вершники в українських землях.
4. Старожитності середньодніпровської культури.
5. Культури епохи бронза : спільне та особливе.

Література

1. Білоцерківський В.Я. Історія України: навчальний посібник / В.Я. Білоцерківський - К.: Центр учбової літератури, 2007. – 536с.
2. Горелов М. Є. Держава і цивілізація в історії України / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса, Ін-т археології. - К. : ЕКО-ПРОДАКШН, 2009. - 879с.
3. Давня історія України: Навч.посібник. Кн.1./ П.П.Толочко, С.Д.Крижицький, В.Ю.Мурзін. – К.: Либідь, 1994. – 240с.
4. Історія України: Навчально-методичний посібник для семінарських занять/ [за заг.ред. В.М. Литвина]. – К.: 2006. – 460 с.
5. Крупник Л. О. Історія України: формування етносів, нації, державності / Л.О. Крупник. – К.: Центр учб.літ., 2009. – 216 с.

1. Первісне суспільство в своєму історичному розвитку охоплює величезний період – від появи людини до виникнення перших цивілізацій. Упродовж цього часу сформувався фізичний тип сучасної людини, яка, пристосувавшись до клімату, створила найпростіші житла і знаряддя праці, започаткувала творення перших духовних цінностей, виробила первісні форми організації громадян та правила

взаємовідносин між її членами. Первісна епоха властива усім без винятку формам людської спільноти. Перерахуйте відомі джерела для вивчення суспільних відносин первісного суспільства.

Для першого періоду первіснообщинного ладу, який умовно називають дикунством, є характерними “поступове виділення людини з тваринного світу, привласнення готових продуктів природи, створення найпростіших знарядь праці, здобування вогню та виникнення зачатків суспільних відносин”. Першою формою суспільних відносин було первісне людське стадо, в межах якого відбувалося становлення суспільної людини. Студентам слід з’ясувати, що спонукало давніх людей до об’єднання, які фактори стали вирішальними? Який тип відносин домінував у первісних людських спільнотах? Навести докази своєї точки зору за допомогою археологічних матеріалів. Прослідкувати еволюцію людської спільноти від стада до племені. Дати визначення родовій та сусідській общинам, визначити критерії відмінності, пояснити їх. Розібратися з поняттями «матріархат» і «патріархат», навести докази існування матріархату. «Звичаєве право» та перші форми давніх вірувань, як регулятори суспільних відносин. Розповісти про зародження й еволюцію племінної організації суспільства. Навести приклади з давньої історії України. Зробити необхідні висновки.

2. Упродовж VI-III тис. до н.е. відбувся перехід від збиральництва і примітивного полювання, до відтворюючих видів діяльності, тобто обробітку землі та розведення свійських тварин. Цей процес дістав назву – неолітична революція. Слід назвати її ознаки. Завдяки «революції» люди не тільки досягли помітного зростання продуктивних сил, а й створили сприятливіші умови життя: їжа стала різноманітнішою, її добування — стабільним, з’явилися харчові запаси. Перехід від привласнюючих форм господарювання до відтворюючих тривав протягом багатьох століть і мав свої особливості в різних регіонах. Визначити їх для нашого регіону. Рільниче хліборобство зародилося найімовірніше в Передній Азії приблизно у X тис. до н.е., звідки поширилося на Грецію, Південну та Центральну Європу, а на початку V тис. з’явилося й на сучасних українських землях. Приблизно так само поширювались і стародавні хліборобські культури. Яка з них вважається найпершою в українських землях? У чому енеоліт різниться від попереднього періоду? Які археологічні культури були розповсюджені на наших

землях у IV - III тис. до н.е.? Розкрити особливості трипільської культури, її господарського та соціального життя. Прослідкувати за утвердженням патріархату серед племен перших землеробів.

3. Фахівці виділяють у межах України дві культурно-господарські зони: південно-західну (лісостепове Правобережжя, Західна Волинь, Подністров'я, Закарпаття) та північно-східну (лісостепове Лівобережжя, Полісся). На Півночі та Північному Сході України в неоліті жили племена, які займались переважно мисливством та рибальством, а на Південному Заході - віддавали перевагу землеробству та скотарству. Ці племена відрізнялися одне від одного за походженням, побутом, звичками та віруваннями. Найбільшої ваги в неоліті набуло скотарство, бо зміна клімату спричинила виникнення великих степових просторів. Скотарі дедалі більше освоювали євразійські регіони, ширше застосовували колесо, приручених коней, що, звісно, означало революційні зміни у військовій справі. Студентам слід розповісти про культури скотарського регіону епохи енеоліту. Центром доповіді повинні стати матеріали про ямну та середньостоговіську культури. У відповіді спиратися на археологічний та краєзнавчий матеріали. Зробити висновки щодо відмінностей устрою землеробського й скотарського суспільств, пояснити.

4. Бронзовий вік на території нашої держави тривав понад тисячу років, приблизно від XX до X-IX ст. до н. е. Свою назву епоха отримала від найменування першого штучно отриманого людиною металу - сплаву міді з оловом (рідше, зі свинцем або миш'яком), вироби з якого в цей час стають найбільш поширеними. Виникло бронзолivarне виробництво на Передньому Сході, а вже звідти поширилось в Європу та Азію. Раннє, порівняно з деякими іншими частинами Європи, проникнення нового металу на територію України вчені пов'язують з носіями трипільської культури, які підтримували контакти з Балкано-Карпатським металургійним центром. Слід розповісти, до чого призвів розвиток металургії бронзи, які важливі зрушення відбулися й у соціальному житті суспільства. Бронзовий вік нерідко називають добою "першого Великого переселення народів", оскільки саме тоді почав формуватися перший начерк етнічної карти Європи. В Україні потужні міграційні хвилі зачепили як степову, так і лісостепову зону та Полісся. Розповісти про них та їх наслідки. Довести, що в середовищі культур епохи бронзи (катакомбної,

шнурової, комарівської тощо) поступово відбувається розклад первіснообщинної формації.

Тестові завдання до семінару №1:

1. Перша форма соціальної організації людства:
 - а) родова община;
 - б) первісне людське стадо;
 - в) плем'я;
 - г) сусідська община.
2. Позначте назву періоду з VI по IV тис. до н.е.:
 - а) палеоліт;
 - б) мезоліт;
 - в) неоліт;
 - г) енеоліт.
3. В епоху неолітичної революції:
 - а) перехід від привласнюючого господарства до відтворюючого;
 - б) перехід до обробки заліза;
 - в) відокремлення ремесла;
 - г) утвердження матріархату.
4. Якому періоду відповідає існування трипільської культури?
 - а) VI – IV тис. до н.е.;
 - б) IV – III тис. до н.е.;
 - в) III – II тис. до н.е.;
 - г) II – I тис. до н.е.
5. Хто в українських землях вважаються першими вершниками?
 - а) середньостогівці;
 - б) трипільці;
 - в) ямники;
 - г) кіммерійці.

Семінар №2. Державотворчі процеси на теренах України в епоху раннього залізного віку

План

1. Процеси державотворення серед номадів Причорномор'я (кіммерійці, скіфи, сармати).
2. Суспільна організація осілих племен лісостепового регіону.
3. Панування готів, гунів, аварів (II – V ст.).

4. Велике переселення народів і доля слов'ян.

Реферати

1. Велика Скіфія – перша держава на теренах України.
2. Імперія Германаріха і доля місцевих племен.
3. Аттіла – «бич Божий».
4. Антський племінний союз – перше державне утворення східних слов'ян?
5. Аварський каганат – небезпечне сусідство.

Література

1. Абашина Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія. Навчальний посібник/ Н.С. Абашина та ін. – К.: Стародавній світ, 2012. – 365 с.
2. Гуляев В.И. Скифы Северного Причерноморья в VII–IV вв. до н.э. (старые проблемы – новые решения) Издание 2-е, исправленное и дополненное /В.И. Гуляев. - М.: ИА РАН, 2019. – 656 с.
3. Жданович О. Авари в Європі: кочовики в системі візантійської дипломатії раннього Середньовіччя/О.Жданович.- К.: Темпора. – 2019. - 80 с.
4. Король В.Ю. Історія України: навч. посіб. / В.Ю. Король. – К.: Академія, 2008. – 496 с.
5. Ольговський С.Я. Володарі степу. Військова справа й озброєння скіфів VII ст. до н.е. – III ст. н.е. /С.Я. Ольговський. – К.: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2010. – 128 с.

1. Відкриття та поширення заліза започаткували нову еру в історії - залізну. Фахівці вважають, що перехід до ранньозалізного віку на території України відбувся в XI - IX ст. до н.е. Визначте характерні ознаки суспільного розвитку цієї доби. Першим етнічним утворенням на території України, про яке залишилася згадка у писемних джерелах, були кіммерійці (IX - пер. пол. VII ст. до н.е.). Розповідаючи про історію та господарство цього кочового народу слід пам'ятати, що контакти з Урарту, Ассирією та Лідією сприяли державотворчим процесам у кіммерійському суспільстві, але утворити повноцінну державу їм так і не вдалося. Внаслідок могутньої навали скіфських племен кіммерійці були витіснені з Причорномор'я, частина з них мігрувала, частина - асимільована скіфами. Далі слід розповісти про консолідоване об'єднання племен - Велику Скіфію.

Висвітлити періоди її розквіту та занепаду. Студентам необхідно розібратися з тим, що лежить в основі системи управління скіфським суспільством, засвоїти поняття, „східна деспотія" та „варварська демократія", згадати жорстокі традиції та високу боєздатність скіфів. Потім треба розповісти про відмінності сарматського суспільства, що було генетично близьким до скіфського, але до утворення власної держави не дійшло. Зробити висновки про процеси державотворення, що відбувалися в середовищі кочових племен Північного Причорномор'я.

2. Істотні відмінності в господарстві мешканців Степової Надчорноморщини й Лісостепу існували ще з давніх-давен, проте лише на початку ранньої залізної доби, з переходом степових племен до кочового скотарства й поступовим становленням у північніших районах орного землеробства, ці відмінності набули остаточного завершення. Назвати їх. Далі слід розповісти про цілу низку культур українського Лісостепу, що належали до різних етнічних груп. Особливу увагу слід приділити пам'яткам чорноліської культури межиріччя Дніпра й Дністра. Користуючись даними археології, висвітлити господарське та суспільне життя носіїв чорноліської культури. Зробити висновки щодо існування у Середньому Подніпров'ї землеробських племен, здатних протистояти загрозі зі Степу. Далі треба зауважити на те, що у скіфську добу події розгорталися інакше. Як саме? Хто криється під назвами скіфи-орачі та скіфи - землероби?

3. У III ст. 600-річному пануванню сарматів приходить край. Свою владу в Північному Причорномор'ї встановили германські племена готів, утворивши тут готську державу – Гетику. Племена готів з'явилися на території України в епоху черняхівської археологічної культури, яка сформувалась в кінці II ст. на етнічній базі скіфо-сарматів і слов'ян. Слід розповісти про розквіт держави за часи Германаріха, місцезнаходження столиці, форми господарювання тощо. Далі треба згадати перебіг подій, за якими складні відносини слов'яно-сарматських племен, що входили до Антського союзу, привели до протиборства з готами. Чим все скінчилося? Розповісти про загибель Божа і 70 старійшин. Далі слід приділити увагу походженню нової тюркомовної навали тих, хто відомий античним авторам під назвою гунів, які у середині IV ст. рушили на захід. Спочатку війна проти аланів, а після перемоги над ними розселення

територією Північного Причорномор'я. Завдяки своїй виразно азійській зовнішності, чисельності та чуткам про їх дикість гуни наводили страх на європейські народи, що сприяло їх швидкому просуванню Європою. Проаналізувати, яка форма державності характерна для гунів, ким був Аттила? Гунська навала спричинила нову хвилю переселення народів. Пояснити, які наслідки це мало для наших земель? Які зміни відбулися?

Далі відповідь треба продовжити відомостями про нових тюркомовних кочовиків. Авари вперше з'явилися на території сучасної України у 558 р., напавши на населення Приазов'я. Який тип держави вони утворили, хто її очолив? Врешті-решт слід зробити висновок про держави кочовиків у наших землях, про спільне і особливе.

4. Перші згадки у писемних джерелах про ранньослов'янські племена зустрічаються у творах римських вчених I-II ст. н.е. Плінія Старшого, Тацита, Птолемея, де слов'яни фігурують під назвою венеди (венети). Отже, слов'янство як самостійна етнічна спільнота вийшло на історичну арену на початку I тис. н.е. Прослідкувати його на цьому шляху за археологічними пам'ятками. Більшість сучасних вчених вважає, що початок формування окремих слов'янських народів і, зокрема, праукраїнського етносу було покладено процесом розселення антів та склавінів. Розповідь про них можна продовжити реферативним повідомленням про історію Антського царства.

Система господарювання східних слов'ян базувалася на землеробстві, а що було основою соціальної сфери? Що саме створює передумови для активного державотворчого процесу? Треба зазначити, що у V-VI ст. суспільний лад слов'ян перебував у стадії становлення, відбувався перехід від первісно-родового до класового суспільства. Це була доба військової демократії. Студентам треба вивчити її суть та характерні риси.

Які утворення стали своєрідним фундаментом перших протодержав у Східній Європі? Описати процес об'єднання окремих племен та їхніх союзів, на ґрунті яких і виникають державні утворення - племінні князівства та їхні федерації. За свідченням арабських авторів, уже у VIII-IX ст. існувало три осередки східнослов'янської державності: Куявія (земля полян з Києвом), Славія (Новгородська земля) і Артанія (Ростово-Суздальська, а можливо, Причорноморська і Приазовська Русь). Зробити висновок

про рівень суспільного розвитку східних слов'ян напередодні утворення Київської Русі.

Тестові завдання до семінару №2:

1. «...Гробниці їхніх царів розташовані в Геррах, до яких Борисфен ще судноплавний. У Геррах тіло ховали в просторій гробниці разом із дружиною, найближчими слугами, кіньми... Над гробницями насипали величезні кургани — що знатніший був цар, то вищий курган...» — в уривку оповіді грецького історика Геродота йдеться про:

- а) кіммерійців;
- б) скіфів;
- в) сарматів;
- г) готів.

2. Яка галузь господарства була провідною у кіммерійців?

- а) ремесло;
- б) землеробство;
- в) торгівля;
- г) скотарство.

3. Що сприяло початку великого розселення слов'ян?

- а) встановлення скіфського панування у Причорноморських степах;
- б) поширення залізних знарядь праці;
- в) гунська навала і Велике переселення народів;
- г) поява грецьких міст-держав у Північному Причорномор'ї та Криму.

4. Відомий князь антів:

- а) Бож;
- б) Вінитарій;
- в) Германаріх;
- г) Атей.

5. Як називали стародавніх слов'ян у писемних джерелах I-II ст.?

- а) венедами;
- б) антами;
- в) склавинами;
- г) сколотами.

Семінар №3. Київська держава наприкінці X – у першій половині XIII ст.

План

1. Термін «Русь», «Україна», «русичі» та їх ідентифікація. Походження національної символіки.
2. Становлення Київської держави: від Олега до Святослава.
3. Процес державотворення за часів Володимира Великого та Ярослава Мудрого.
4. Децентралізація Київської Русі: причини, сутність, наслідки.

Реферати

1. Походи князя Святослава.
2. Шлюбна дипломатія Володимира Великого та Ярослава Мудрого.
3. Держава та право Давньої Русі. «Руська Правда».
4. Політична система та державницька ідеологія Русі.
5. Русь у міжнародних відносинах X - поч. XII ст.

Література

1. Белов О.Ф., Шаповалог Г.І. Український тризуб / О.Ф. Белов, Г.І. Шаповалов. – Запоріжжя: Дике поле, 2008. – 264 с.
2. Історія України: навчальний посібник / М.В. Дедков, Ю.В. Іващенко, Г.Л. Кладова та ін. – Запоріжжя: Дике Поле, 2002.
3. Король В.Ю. Історія України: навч. посіб. / В.Ю. Король. – К.: Академія, 2008. – 496 с.
4. Остафійчук В.Ф. Історія України: сучасне бачення. / В.Ф. Остафійчук. – К.: Знання–Прес, 2002. – 352 с.
5. Танцюра В. І. Історія України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, С. М. Куліш, О. О. Пересада. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, - 2016. – 492 с.

1. Русь – ранньослов'янська держава з центром у Києві виникла на межі VIII-IX ст. Хронологічні рамки існування цієї держави охоплюють період від IX ст. до другої половини XIII ст. (як єдине утворення вона перестала існувати у 30-ті рр. XII ст.). Територіальні межі — від Балтики до Чорного («Руського») моря і від Карпат до Волго-Окського межиріччя. Отже, Русь була найбільшою державою середньовічної Європи. Вона простягалася майже на 800 тис. кв. км, де проживали, за різними підрахунками, від 3 до 12 млн. осіб.

Проблема походження Русі залишається однією з найактуальніших у вітчизняній історіографії. Навколо неї тривалий час велася гостра полеміка між двома таборами науковців: «норманістами» та «антинорманістами». Студентам необхідно розкрити зміст зазначених наукових теорій, назвати їх основоположників та час появи. Оцінити гостроту дискусії на сьогодні. У цьому ж питанні необхідно з'ясувати походження та трактування термінів «Русь», «Україна», «Росія», «руський», «український», «російський». Походження терміна "Русь" є предметом дискусій істориків, що тривають уже понад 200 років. За цей час викристалізувалося щонайменше 3 теорії. Навести докази на користь кожної з них. Далі слід розглянути теорії і гіпотези щодо історії національної символіки. Особливої уваги заслуговує історія малого герба України.

2. Історики зазвичай поділяють політичну історію Русі на три періоди. Перший період (882 – 972 рр.) – це час правління трьох князів і однієї княгині: Олега, Ігоря, Ольги і Святослава. Тож, зберігаючи хронологічну послідовність, слід розповісти про їхню внутрішню і зовнішню політику, особливо підкреслюючи моменти, які свідчили про державобудівничі зусилля князів та їх результати. Згадати історію появи в Києві Олега, пояснити його прізвисько «Віщий», і чому історики саме з ним пов'язують початок існування Київської держави. Звернути увагу на русько-візантійські договори, як такі, що засвідчили міжнародне визнання Руської держави. Характеризуючи політику князя Ігоря, слід розпочати з боротьби проти сусідніх племен, а продовжити походами проти Візантії. Смерть Ігоря від полюддя у деревлян привела на князівський стіл його дружину Ольгу. Розкрити особливості її політики: приборкання деревлян, зміни у порядку збору данини, запровадження адміністративно-господарських осередків, поїздка до Візантії, хрещення. З приходом до влади Ольжиного сина Святослава (964 р.) відбулася зміна державної політики, яка саме? Довести, що князювання Святослава-воїна завершує «дружинний» період в історії Київської Русі.

3. Розквіт Давньоруської держави припадає на часи правління Володимира Великого і Ярослава Мудрого (980–1054 рр.) . Студентам треба описати процес формування державної території та територіальний поділ Київської Русі за князя Володимира. Назвати підкорені ним землі і окреслити кордони велетенської держави. Далі

слід розповісти про передумови і впровадження християнства як державної релігії. Зробити висновки щодо міжнародного значення хрещення Русі. Особливої уваги заслуговує зовнішня політика Володимира Святого, визначити її напрямки і засоби ведення. Дати визначення таким поняттям як «данина», «язичництво», «шлюбна дипломатія», «гості», «вотчина». Після смерті князя країну лихоманило через князівські усобиці за владу в Києві. Переможцем став Ярослав. Описати шлях князя до єдиновладного правління, визначити напрями внутрішньої політики і зовнішньополітичні заходи. Між Заходом і Сходом була утворена велика централізована феодальна держава. Дайте оцінку політичному устрою Київської Русі у другий період її історії.

4. Починаючи з 1130-х рр. у Русі значно посилювалися відцентрові тенденції. Держава, що виглядала міцною і непорушною, раптом почала втрачати політичну єдність і розділилася на півтора десятка князівств та земель. Визначте, які причини призвели до політичної роздробленості Русі, наведіть фактичний матеріал за кожною з них. Також слід визначитися з кількістю удільних князівств та з'ясувати наявність у них князівських династій та родинних зв'язків між ними. Втрата державної єдності та князівські міжусобиці підірвали могутність Русі, чим і скористалися зовнішні вороги — половці, лицарі-хрестоносці, феодалі Польської та Угорської держав і, особливо, монголо-татари. Руські князі навіть перед обличчям небезпеки не змогли переступити через розбрат. Розповісти про хвилю монгольського нашестя, яке перервало централізоване життя Давньоруської держави. У чому полягали причини швидкого просування військ Батия і якими були наслідки монголо-татарської навали для Русі?

Тестові завдання до семінару №3:

1. Перші спроби регламентації адміністративної системи та впровадження нового порядку стягнення данини в Русі належать:

- а) князю Аскольду;
- б) княгині Ользі;
- в) князю Святославу;
- г) князю Ігорю.

2. Яке з нижченаведених визначень пояснює, що таке віче?

- а) група професійних воїнів на чолі з князем;

б) збори вільного населення міста для вирішення громадських справ;

в) народне ополчення під час війни;

г) об'єднання ремісників міста.

3. Хто з давньоруських князів уклав у 944 р. договір з Візантією, за яким Русь отримала право вести з Константинополем вільну торгівлю, надсилати туди торгові кораблі, але натомість втратила свої володіння у гирлі Дніпра та на узбережжі Чорного моря?

а) Аскольд;

б) Олег;

в) Ігор;

г) Святослав.

4. Кому з давньоруських князів кияни сказали: «Ти, княже, чужої землі шукаєш і бережеш, а своєї мало не втратив»?

а) Аскольду;

б) Олегу;

в) Ігорю;

г) Святославу.

5. Держава, на яку робили походи Аскольд, Олег та Ігор, називалася:

а) Болгарія;

б) Візантія;

в) Польща;

г) Угорщина.

Семінар №4. Державницькі тенденції за часів правління Романовичів

План

1. Правління Романа Мстиславича. Зовнішня і внутрішня політика.

2. Королівство Данила Галицького: на межі двох світів.

3. Правління нащадків короля – останні з династії Романовичів.

4. Причини інкорпорації українських земель іноземними державами (1340-1471 рр.).

Реферати

1. Перші правителі Галицької землі (Ростиславичі).

2. У пошуках союзників (зовнішня політика Данила Галицького).
3. Під владою Золотої Орди.
4. Соціальний устрій та господарське життя Галицько-Волинської держави.
5. Велике князівство Литовське: до історії виникнення.

Література

1. Бойко О.Д. Історія України : посіб. / О. Д. Бойко. – 2-е вид., доп. – К.: Академія, 2002. – 656 с.
2. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. 14 Вовк та ін.]; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т.– Черкаси: ЧДТУ, 2016. – 644 с.
3. Світлична В. В. Історія України : навч. посібник для студ. неісторичних спец. вищих закладів освіти / В. В. Світлична; за ред. Ю. М. Алексеева. - 4-е вид., виправ. і доп. - Львів : Новий світ, 2004. – 304 с.
4. Пасічник М. С. Історія України: державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи: Навчальний посібник / М. С. Пасічник. - 2-е вид., стереотип. - К. : Знання, 2006. - 735 с.
5. Танцюра В. І. Історія України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, С. М. Куліш, О. О. Пересада – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 639 с.

1. У період феодальної роздробленості Київської Русі, на території південно-західних областей сучасної України виділялися Галицьке і Волинське князівства. Слід згадати про часи правління Ростиславичів, особливо про напрямки зовнішньої політики, про зростання загрози з боку сусідів. Володимир Ярославич був останнім із династії Ростиславичів. Після його смерті бояри покликали правити волинського князя Романа Мстиславовича, нащадка Володимира Мономаха. У відповіді на перше питання студентам необхідно описати процес утворення єдиного князівства (1199 р.), проаналізувати причини, що сприяли цьому. Далі слід охарактеризувати внутрішню політику князя, її головне спрямування. Приєднання Києва у 1202 р. можна вважати подією внутрішньої чи зовнішньої політики? Чому, на ваш погляд, не відбулося об'єднання

Русі під зверхністю князя Романа? Потім слід звернути увагу на активну зовнішню політику князя, пояснити основні події міжнародного життя, в яких Роман Мстиславович брав участь. Підвести підсумки діяльності князя, спробувати надати оцінку окремим напрямам.

2. Після загибелі Романа у 1205 р. поблизу польського м. Завихвоста під час сутички з вояками краківського князя Лешка Білого, у Галицько-Волинському князівстві на тривалий час установилося безвладдя (1205 – 1238 рр.). Почалася боротьба між окремими боярськими угрупованнями та претендентами на княжий престол, чим скористалася Польща та Угорщина. Які об'єктивні та суб'єктивні умови привели князівства до нового об'єднання? Описати державотворчі зусилля князя Данила (сина Романа Мстиславича). Надати характеристику його зовнішній і внутрішній політиці. Визначити місце його брата Василька у системі управління об'єднаним князівством. Пояснити фактори, що надають право називати його королівством. Приділити особливу увагу боротьбі князя Данила проти зовнішньої агресії від тевтонців до монголо-татар. Згадати про постійні пошуки союзників, реформацію війська, зведення укріплених міст-фортець. У висновках визначити вдалі моменти правління князя та його політичні прорахунки, рівень розвитку Галицько-Волинської держави за часи князювання Данила Романовича.

3. На початку відповіді на третє питання слід згадати періодизацію державного розвитку Галицько-Волинського князівства і співвіднести з нею правління Романовичів (1264 – 1340 рр.). Спадкоємцем Данила Галицького став його син Лев Данилович (1264–1301 рр.). Слід охарактеризувати його внутрішнє правління й зовнішньополітичні зв'язки, особливу увагу приділити дипломатичним відносинам із Золотою Ордою. Яке місто стає столицею князівства? Син Лева, Юрій I Львович правив порівняно недовго (1301–1308 рр.). Якими важливими подіями ознаменувалося його князювання? Передостанніми галицькими князями місцевої династії були Андрій Юрійович і Лев II Юрійович, які правили спільно (дуумвірат) у 1308–1323 рр. Визначити основні вектори їхньої зовнішньої політики, особливості внутрішньої. Обидва брати одночасно загинули в сутичці з монголо-татарами. Останнім галицьким князем був польський родич Романовичів Болеслав

Мазовецький, після прийняття православ'я отримав ім'я Юрій II Болеслав (1325-1340 рр.). Запрошуючи на княжіння Болеслава, галицьке боярство сподівалося, що він стане маріонеткою в їх руках. Як вийшло насправді? Якими заходами князь боровся з владою місцевого боярства? Розповісти про Магдебурзьке право. Проаналізувати процес, за яким князівство перейшло до литовського зятя Юрія II Любарта. У висновках наголосити, що саме з цього часу західноукраїнські землі на довгі століття потрапляють під іноземне панування.

4. Згодом більшість українських земель опинилися під владою литовських князів і, таким чином, середньовічна українська держава припинила своє існування. Слід виділити основні причини, через які наші землі були інкорпоровані іноземними державами. Пояснити термін «інкорпорація». Далі слід зазначити, що активну політику збирання «земель руських» вели литовські князі, починаючи з Вітєня (1293 - 1315рр.). Хто продовжив справу? Чим вона завершилася? Нагадати, що єдиною реальною силою, здатною протистояти просуванню Литви на українські землі була Золота Орда. Охарактеризувати співправління князів-братів Ольгерда й Кейстута Гедиміновичів щодо подальшого прилучення наших земель до Литви. Описати подію, що відбулася на Синіх Водах (нині р. Синюха) у 1362 р., і визначити її місце для української історії зазначеного періоду. Зробити висновки про піднесення Литовського князівства, особливо з часів входження до його складу українських земель.

Тестові завдання до семінару №4:

1. Данило Галицький заснував нове місто Львів, яке назвав на честь свого сина, у:

- а) 1238 році;
- б) 1245 році;
- в) 1256 році;
- г) 1264 році.

2. З яким містом пов'язана перемога князя Данила над тевтонцями і його коронація?

- а) Галич;
- б) Володимир;
- в) Дорогочин;
- г) Холм.

3. Мазовецький князь Болеслав – це:

- а) польський воєвода, який захопив Галичину;
 - б) галицько-волинський князь, який прийняв православ'я та ім'я Юрій II;
 - в) польський політичний діяч, активний прибічник Кревської унії;
 - г) засновник нової Галицької династії.
4. Гедимін - це литовський князь, який:
- а) після Кревської унії став польським королем;
 - б) почав експансію Литви на Русь;
 - в) захопив Київ;
 - г) воював проти Золотої Орди.
5. Битва на Синіх Водах відбулася у :
- а) 1359 році;
 - б) 1360 році;
 - в) 1361 році;
 - г) 1362 році.

Семінар №5. Доля українських земель під владою іноземних держав(XIV – XVI ст.)

План

1. Особливості устрою буковинських і закарпатських земель.
2. Московсько-литовські війни кінця XV – поч. XVI ст. та їхні наслідки.
3. Види державних утворень на Кримському півострові.
4. Утворення Кримського ханства і його зовнішня політика.

Реферати

1. Правління Федіра Коріатовича у Закарпатті.
2. Повстання Д'єрдя Дожа та участь у ньому українців.
3. Генуезькі колонії та держава Феодоро в Криму.
4. Ногайці – жителі степу.
5. Османська імперія та Кримське ханство: відносини васалітету.

Література

1. Бойко О.Д. Історія України : посіб. / О. Д. Бойко. – 2-е вид., доп. – К.: Академія, 2002. – 656 с.
2. Борисова О. В. Історія української державності : підручник: у 2 т. / О. В. Борисова, А. О. Климов. Т. 2 : 1917–2017 рр. / ЛНАУ. – Київ : Кондор, 2018. – 464 с.

3. Кром М.М. Меж Русью и Литвой: Западнорусские земли в системе русско-литовских отношений конца XV-первой трети XVI в. — 2-е изд., доп./ М.М. Кром. — М.: Квадрига, 2010. — 318 с.

4. Литвин В.М. Історія України: підручник / В.М. Литвин. — К.: Наукова думка, 2010. — 991 с.

5. Пасічник М. С. Історія України: державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи: Навчальний посібник / М. С. Пасічник. - 2-е вид., стереотип. - К. : Знання, 2006. - 735 с.

1. Для того, щоб правильно розкрити перше питання, студентам слід розпочати історію буковинських і закарпатських земель із їх давньослов'янського минулого, через періоди перебування у складі Київської Русі та етап феодальної роздрібненості, коли й починаються власне зазіхання іноземних держав на означені території. По-перше, визначити землі, що об'єднані назвою Закарпаття, по-друге, з'ясувати обставини, за якими ці землі опинилися у складі Угорщини, по-третє, згадати про їх тимчасове перебування у складі Галицько-Волинського князівства, по-четверте, розповісти про подальше перебування у складі Угорщини до кінця існування останньої, як незалежної держави (1526 р.). Далі слід прослідкувати долю буковинських земель: від перебування їх у складі Галицького князівства до потрапляння під зверхність Молдавського князівства (1359 р.), а вже разом з ним у васальну залежність від Османської імперії (1514 р.). У висновках проаналізувати статус цих західноукраїнських земель у складі іноземних держав.

2. Серед удільних князівств Північно-Східної Русі поступово набирає силу і значущість Московське князівство, що колись було уділом Володимирського. Ще на початку свого існування воно вело боротьбу з литовськими князями. Студентам слід назвати причини московсько-литовських війн кінця XV – поч. XVI ст., розповісти про перебіг подій, згадавши битву під Оршею (вересень 1514 р.) та боротьбу за Смоленськ (1522 р.). Визначити роль українських сил у подіях московсько-литовського протистояння (Костянтин Острозький) і наслідки цієї боротьби для наших земель.

3. У третьому питанні слід згадати про складну долю Північного Причорномор'я й Криму, землями яких котилися хвилі кочовиків, про античні впливи грецьких полісів та Візантійської імперії. Довести, що Кримський півострів був батьківщиною для багатьох народів. А у

другій половині XIII ст. він стає територією кількох генуезьких колоній, закладених після порозуміння із Візантією та Золотою Ордою. Розповісти про їх господарський розвиток і адміністративний устрій, а головне – про торгівлю, осередком якої і стала Кафа (сучасна Феодосія), перша генуезька колонія в Криму. Окрему увагу треба приділити державі Феодоро, рекомендовано підготувати реферативне повідомлення. Зауважити на суперництво між Феодоро та генуезькими колоніями. Висновки до цього питання повинні містити логічний перехід до подальших подій в Криму, а саме до експансії Османської імперії.

4. Лісостеп і Полісся, що були змушені визнати зверхність Орди, не були придатними для кочового скотарства, а от терени Степу стали ординською землею, або Татарією, як казали за тих часів. Слід розпочати з виділення Кримського улусу і його боротьби за одноосібне володарювання. Далі треба згадати засновника династії Кримського ханства (Хаджі-Герей). Розповісти про політичний та господарський устрій ханства. Пояснити значення слів «калга», «диван», «муфтій», «тамга», «бей» та інші. Визначити причини, за якими ханство потрапило у залежність від Османської імперії. У висновках зазначити про початки грабіжницьких походів татарських орд на українські землі. Пояснити такі явища, як: ясир, невільницькі ринки, яничари, гареми, галери.

Слід скласти таблицю про державну приналежність українських земель на середину XVI ст.

Тестові завдання до семінару №5:

1. Українські етнічні землі, розташовані між середньою течією Дністра та головним Карпатським хребтом у долинах верхньої течії річок Прут та Серет це:

- а) Закарпаття;
- б) Причорномор'я;
- в) Буковина;
- г) Полісся.

2. Одиниця адміністративно-територіального устрою Закарпаття:

- а) улус;
- б) райя;
- в) уділ;
- г) комітат (жупа).

3. Антифеодальне повстання селян і міщан Закарпаття відбулося у:
- 1495 році;
 - 1500 році;
 - 1514 році;
 - 1519 році.
4. Наслідки якої московсько-литовської війни закріпили за Московською державою право на Чернігово-Сіверські землі?:
- 1487 - 1494 рр.;
 - 1500 – 1503 рр.;
 - 1512 – 1514 рр.;
 - 1517 - 1522 рр.
5. Ясир – це:
- татарські воїни;
 - полонені;
 - дорадчий орган при ханові;
 - адміністративна одиниця ханства.

Семінар №6. Боротьба за українську державність Б. Хмельницького та його послідовників

План

- Формування козацької держави – логічне завершення переможної боротьби 1648-1649 рр.
- Геополітичні вектори Б. Хмельницького 1650-1654 рр. Стратегічні успіхи та прорахунки.
- Военно-політичні події 1655-1657 рр. Дипломатичні рокировки колишніх союзників.
- Боротьба старшинських угруповань за владу після смерті Б. Хмельницького.

Реферати

- Соціально-політичні зміни в ході визвольної боротьби.
- Українсько-московський договір 1654р. (Березневі статті).
- Б. Хмельницький – людина і міф.
- Молдавські походи Б. Хмельницького.
- Дипломатична діяльність Б.Хмельницького.

Література

1. Литвин В. Історія України: підручник / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2013. – 991 с.
2. Історія України: навчальний посібник / М.В. Дєдков, Ю.В. Іващенко, Г.Л. Кладова та ін. – Запоріжжя: Дике Поле, 2002. – 416 с.
3. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т.– Черкаси: ЧДТУ, 2016. – 644 с.
4. Новітня історія України (1900 – 2000). Підручник/ А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.П. Дрожжин та ін. – К.: Вища школа, 2000. – 669 с.
5. Остафійчук В.Ф. Історія України: сучасне бачення. / В.Ф. Остафійчук. – К.: Знання–Прес, 2002. – 352 с.

1. Розглядаючи перше питання, доцільно було б визначити причини, рушійні сили, основні етапи війни 1648-1657 р., проаналізувати розгортання національно-визвольного руху. Визначте чинники, які стали запорукою успішного визвольного походу війська Б.Хмельницького у 1648 р. Проаналізуйте військові дії 1648-1649 рр.

Упродовж Української революції середини XVII ст. відбувався процес державотворення, викликаний всенародним прагненням до звільнення як від національного, так і від соціального гноблення. На звільненій території українці створювали власні органи влади, формували нову модель соціально-економічних відносин. Розглядаючи новостворену Б. Хмельницьким державу, варто зосередити увагу на наступних питаннях: територія, особливості адміністративно-територіального устрою, органи влади, створення власної армії, фінансова система, нова модель соціально-економічного устрою. Чому Б. Хмельницький почав обмежувати скликання чорних рад і прагнув до встановлення монархічної форми правління?

2. У ході революції, перед Б.Хмельницьким постала дилема пошуку союзників у військовому протистоянні з Річчю Посполитою, яка ресурсно значно переважала Військо Запорозьке. Б. Хмельницький створив, одну за однією, зовнішньополітичні коаліції: українсько-

кримсько-османська та українсько-московська, загальною метою яких було завдати Речі Посполитій й «короні польській» потужної військово-політичної поразки аби забезпечити та гарантувати цілісність і незалежність козацької держави. Що спричинило розпад першої коаліції? Визначте причини поразки українців під Берестечком у червні 1651 р., наслідки підписання Білоцерківської угоди у вересні 1651 р.

У цей час почало ускладнюватися міжнародне і внутрішнє становище України, до чого призвела політика Б. Хмельницького, спрямована на встановлення союзницьких стосунків з Молдавією і шлюбний союз його сина з донькою молдавського правителя. Сформувалася антиукраїнська коаліція у складі Речі Посполитої, Валахії, Трансільванії, а згодом і Молдавії (з'ясуйте, чому). Після чергової зради кримського хана під Жванцем восени 1653 р., гетьман і старшина зосереджують увагу на пошуках надійного союзника. Варто проаналізувати еволюцію українсько-російських зв'язків у роки війни, умови підписання Переяславсько-московського договору 1654 р., основні положення „Березневих статей” та визначити його оцінки в історіографії.

3. Влітку 1655 р. театр воєнних дій перемістився на західноукраїнські землі, які Б.Хмельницький прагнув приєднати до своєї держави. Поміркуйте, які причини не дали можливості здійснити цих намірів? У цей же час Москва пішла на зближення з Річчю Посполитою, побоюючись загрози з боку Швеції, яка вже захопила значну частину польської території і підписала у 1656 р. Віленське перемир'я. Розкрийте умови цього перемир'я. Гетьман, формально не розриваючи договору з царем, спрямовує свої зусилля на створення фактично третьої антипольської коаліції без Москви і всупереч її інтересам. До складу союзного об'єднання ввійшли, крім України, Швеція, Трансільванія (Семигород), Молдавія, Валахія, Бранденбург. 6 грудня 1656 р. Б. Хмельницький уклав Раднотський договір із шведським королем Карлом X й семигородським князем Юрієм Ракоці. Проаналізуйте умови цього договору. Проте спільний українсько-семигородський похід на Польщу у січні 1657 р. закінчився трагічно. Звістка про це спричинила смерть хворого гетьмана 6 серпня 1657 р. Визначте причини провалу третьої антипольської коаліції.

4. У квітні 1657 р. Б. Хмельницький, відчуваючи наближення смерті, наказав скликати в Чигирині раду задля вибору йому наступника. На догоду гетьману рада обрала на це місце його 16-річного, важкохворого сина Юрія. Насправді ж реальна влада все більше концентрувалася в руках генерального писаря І. Виговського. Як І. Виговському вдалося усунути від влади Ю. Хмельницького і чому його внутрішня політика загострила соціальні конфлікти в Гетьманщині? Охарактеризуйте зовнішньополітичну діяльність І. Виговського. Розкрийте зміст і значення підписаного ним Гадяцького договору у 1658 р.

Українське суспільство цього часу було роз'єднано кількома рівнями протиріч: боротьба за владу між різними групами козацької старшини, які спиралися у цій боротьбі на зовнішні сили інших держав, протиріччя між двома осередками української державності – Гетьманщиною та Запорозькою Січчю, міжстанові протиріччя – спроба козацької старшини зайняти місця польської шляхти, широкий наступ на права простих козаків та вільного селянства (наведіть приклади). Поєднання цих протиріч зробило українське суспільство нестійким, роз'єднаним, неспроможним відповідати на зовнішні виклики.

Тестові завдання до семінару №6:

1. Союзником Б.Хмельницького упродовж 1648-1654 рр. був:
 - а) кримський хан;
 - б) турецький султан;
 - в) російський цар;
 - г) молдавський господар.
2. У травні 1648 р. відбулися такі битви:
 - а) під Корсунем, під Пилявцями;
 - б) під Жовтими Водами, під Корсунем;
 - в) під Жовтими Водами, під Пилявцями;
 - г) під Корсунем, під Берестечком.
3. Як називалася держава часів Б.Хмельницького:
 - а) Козацька Українська Держава;
 - б) Гетьманська Держава Б.Хмельницького;
 - в) Велике Князівство Руське;
 - г) Військо Запорозьке.
4. На які адміністративні одиниці було поділено Українську державу за часів Б.Хмельницького?

- а) воєводства, повіти;
- б) полки, сотні;
- в) губернії, провінції;
- г) волості;

5. Яка битва була програна козаками тому, що кримський хан, після суперечки з Богданом Хмельницьким, вивіз гетьмана з поля битви, залишивши військо без керівника?

- а) під Пилявцями;
- б) під Жовтими Водами;
- в) під Берестечком;
- г) під Батогом.

Семінар №7. Функціонування державних механізмів в українських землях наприкінці XVII-XVIII ст.

План

1. Державна політика гетьмана І.Мазепи.
2. Перша українська політична еміграція – фундатори Конституції України.
3. Поступове знищення автономії Гетьманщини (від Петра I до Катерини II).
4. Ліквідація Запорозької Січі – завершення козацької державності.

Реферати

1. Петро Дорошенко – «сонце Руїни».
2. Меценатська діяльність І. Мазепи.
3. Конституція П. Орлика.
4. С. Палій, О. Довбуш, І. Гонга, М. Залізняк - портрети ватажків українського національно-визвольного та антифеодального руху: спільне та особливе.
5. Клан Розумовських та його роль у історії України.

Література

1. Білоцерківський В. Я. Історія України: Навчальний посібник / В. Я. Білоцерківський. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 536 с.
2. Бойко О. Д. Історія України: Посібник / О.Д. Бойко — К.: Вид. центр "Академія", 2009. — 800 с.

3. Історія України від найдавніших часів і до 2000 року: навч. посібник / Л. І. Кормич, В. В. Багацький ; Одеська національна юридична академія. - Х. : Одісей, 2000. - 479 с.

4. Історія України: навчальний посібник /М. В.Дедков, Ю. В. Іващенко, Г. Л. Кладова та інші. – Запоріжжя: Дике поле, - 2002. – 416 с.

5. Литвин В. Історія України: підручник / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2013. – 991 с.

1. 25 червня 1687 р. І. Мазепа на козацькій раді у присутності Голіцина (фаворита московської цариці Софії), яка відбулася поблизу р. Коломак, був обраний гетьманом Лівобережжя. Одночасно ним були підписані “Коломацькі статті”, які обмежували автономію України. Проаналізуйте зміст, підписаних І. Мазепою статей. У чому полягали обмеження автономних прав України? Визначте характерні риси внутрішньої і зовнішньої політики І. Мазепа. Розглядаючи внутрішню політику І. Мазепа, особливу увагу необхідно звернути на його меценатську діяльність у сфері культури.

Північна війна між Московським царством і Швецією (1700-1721 рр.) погіршила становище як народу Гетьманщини, так і козацької старшини. У чому це виявилось? Які кроки Петра І підштовхнули І. Мазепу на таємні переговори з Карлом XII? Проаналізуйте умови договору 1708 р. між Карлом XII та І. Мазепою. Які були наслідки підписання цього договору як для І. Мазепа, так і для української держави? У чому полягала помста Петра І українському народу за «зраду» І. Мазепа. Як оцінюють діяльність І. Мазепа історики?

2. Після смерті І. Мазепа частина козаків, яка пішла з ним у вигнання, залишилася без керівника. Постала потреба обрати нового гетьмана, що сталося 5 квітня 1710 р. в Бендерах (Молдавія). На козацькій раді гетьманом було обрано найближчого сподвижника І. Мазепа - генерального писаря його уряду П. Орлика. Ця подія започаткувала нову сторінку в історії українських визвольних змагань, адже ще ніколи гетьмана не обирали за кордоном. П. Орлик очолив першу потужну українську політичну еміграцію у Західній Європі. Згуртовані навколо нього сили з-за кордону протидіяли деспотизмові російського самодержавства. 5 квітня 1710 р. П. Орлик та його

сподвижники Г. Герцик та А. Войнаровський у Бендерах склали «Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького», які стали однією з перших конституцій Європи. Проаналізуйте зміст та особливості зазначеного документу. Який статус України передбачався за «Конституцією»? На якій території діяв цей документ? Чи вдалося П. Орлику створити антимосковську коаліцію і як склалася доля перших українських політичних емігрантів? Підсумовуючи питання, слід підкреслити, що незважаючи на той факт, що П. Орлик був єдиним гетьманом в еміграції, він створив першу українську Конституцію в сучасному її розумінні, складену як угода між гетьманом та Військом Запорозьким (народом України), що було характерним для західноєвропейської традиції і відрізнялося від ідей східного патримоніалізму.

3. Характерною рисою української держави у складі Російської імперії у першій половині XVIII ст. було обмеження її автономії. Зміцнення позицій царату і ще більше послаблення гетьманської і старшинської влади відбулося після переходу до табору шведів І. Мазепи і частини козаків.

З 1708 р. практично призначений Петром I, а формально обраний на старшинській раді в Глухові новий гетьман І. Скоропадський (1708-1722 рр.) підпав під особливий нагляд царя. У чому це виявилось? Розкрийте основний зміст «Решетилівських статей» 1709 р., підписаних між І. Скоропадським та Петром I.

Також варто зупинитися на діяльності Першої Малоросійської колегії (1722-1727 рр.). Які функції вона виконувала? Якими повноваженнями наділялася? Хто її очолював? З чим була пов'язана заборона виборів гетьмана після смерті І. Скоропадського? Охарактеризуйте правління наказного гетьмана П. Полуботка, які реформи він провів і за що разом із старшиною потрапив до Петропавлівської фортеці?

Розглядаючи питання, необхідно зосередити увагу на правлінні і реформах Д. Апостола, діяльності «Правління гетьманського уряду», реформах останнього гетьмана української держави і Другій Малоросійській колегії, створеній для ліквідації решток української державності.

4. Наміри зруйнувати Запорожжя з'явилися в російських можновладців ще в 1760-х рр. Щоправда, тоді здійсненню таких намірів перешкоджали невизначеність у російсько-турецьких

відносинах і непевність становища в імперії – палацові перевороти і зміни імператорів, селянська війна під проводом О. Пугачова, наближення нової російсько-турецької війни тощо. Було зрозуміло, що царизм терпить козацьку вольницю тому, що запорожці ще потрібні йому як вартові південних кордонів. Проте й тоді у своїй політиці стосовно Запорожжя уряд діяв за випробуваною схемою: контроль – обмеження – ослаблення – ліквідація.

Щоб ослабити економіку й ізолювати Запорозький край від центральних регіонів, царський уряд оточив його адміністративно-територіальними й військовими округами (наведіть факти). Одразу ж після закінчення російсько-турецької війни і підписання Кючук-Кайнарджійського миру в 1774 р. (проаналізуйте умови цього договору), царський уряд взяв курс на остаточне знищення Запорожжя. Коли було прийнято рішення щодо ліквідації Нової Січі і коли її було знищено? Яка була доля козацьких полків, рядового козацтва й козацької старшини? Яким чином Катерина II у своєму маніфесті від 3 серпня 1775 р. пояснила причини ліквідації Січі? Визначте справжні причини і наслідки ліквідації Нової Січі.

Завершуючи відповідь на останнє питання, слід наголосити, що зруйнування Січі було однією з найтрагічніших сторінок – завершенням козацької доби в історії України. З політичної арени зійшла грізна сила, яка більш як три століття намагалася захищати народ від татарських набігів, сприяла економічному та культурному піднесенню України. Січ була шанованою в народі і впливовою організацією, що десятиліттями стримувала процес закріпачення селян на українських землях.

Тестові завдання до семінару №7:

1. Коли було ліквідовано автономію України у складі Росії (Гетьманщину)?

- а) 1725 р. ;
- б) 1740 р.;
- в) 1750 р.;
- г) 1764 р.

2. В ... році було скасовано гетьманство в Україні, а справи управління були передані Вставте пропущені слова:

- а) 1750, Малоросійського приказу;
- б) 1764, Сенату;
- в) 1709, Малоросійської колегії;

г) 1764, Малоросійської колегії.

3. Коли царські війська вперше зруйнували Запорозьку Січ та коли царат остаточно ліквідував її (вказіть дві дати)?

а) 1708 р.;

б) 1709 р.;

в) 1734 р.;

г) 1775 р.;

д) 1783 р.

4. Після І. Мазепи гетьманом став:

а) І. Самойлович;

б) І. Скоропадський;

в) І. Брюховецький;

г) Д. Апостол.

5. Оберіть хронологічні межі діяльності «Правління гетьманського уряду»:

а) 1727-1734 рр.;

б) 1734-1750 рр.

в) 1750-1764 рр.;

г) 1764-1781 рр.

Семінар №8. Соціально-економічне становище та соціальні рухи на західноукраїнських землях (I пол. XIX ст.)

План

1. Реформи Марії-Терезії і Йосифа II та їх вплив на українські землі.

2. Особливості соціально-економічного розвитку Західної України.

3. Соціальні рухи та їхні програми.

4. «Весна народів». Українське питання в революційних подіях 1848-1849 рр.

Реферати

1. Реформи Йосифа II в Західній Україні.

2. «Весна народів» на західноукраїнських землях.

3. Лук'ян Кобилиця – народний герой Буковини.

4. Вплив аграрної реформи 1848 р. на розвиток економіки краю.

5. Розвиток національного руху русинів. В. Подолинський та «Слово перестороги».

Література

1. Білоцерківський В.Я. Історія України. Навчальний посібник / В.Я.Білоцерківський. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 536 с.
2. Дещинський Л.Є. Історія України та її державності. Курс лекцій: Навч. посіб. / Л.Є.Дещинський. - Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2009. – 474 с.
3. Лазарович М.В. Історія України: навч. посіб. / М.В. Лазарович. – К.: Знання, 2011. – 685 с.
4. Михальчук П.А., Куций І.П. Нова Історія України. – Ч.ІІ. / П.А.Михальчук, І.П. Куций. - Тернопіль, Видавництво Астон, 2007. – 480 с.
5. Політична історія України: навч. посіб. / В.А.Греченко, В.І.Танцюра, В.В.Калініченко та ін. – К.: Академвидав, 2008. – 491 с.

1. Входження українських земель до складу Австрійської імперії спричинило для західних українців чимало змін. Австрійський уряд ніколи не намагався стверджувати, що українські землі є корінними імперськими землями і лише доводив своє право володіти ними. Західноукраїнські землі дісталися австрійській владі у досить занедбаному стані. Габсбурги не збиралися їх утримувати за рахунок центру, а розраховували на них як на джерело поповнення армії та надходжень до державної скарбниці. У 70-80-х рр. XVIII ст. на західноукраїнських землях відбулося чимало змін, пов'язаних із здійсненням в усій імперії реформ імператриці Марії Терезії та її сина Йосифа II. Проаналізуйте зміст цих реформ: адміністративна, аграрна, релігійна, освітня. Чи покращили реформи економічну ситуацію в західноукраїнському регіоні? Які наслідки вони мали?

2. Економічна політика австрійського уряду насамперед зводилася до нещадної експлуатації природних багатств українських земель. Вона мала відвертий колоніальний характер і була спрямована на те, щоб Галичина, Північна Буковина й Закарпаття й надалі залишалися економічно відсталими сировинними додатками до розвинутих західних промислових районів Австрії.

Імперська влада цілком свідомо гальмували розвиток західноукраїнської промисловості. У чому це проявлялося? Які нові

галузі почали розвиватися? Наведіть факти. Визначте характерні риси розвитку промисловості.

Упродовж першої половини XIX ст. основою економіки краю залишалось сільське господарство, головним чином землеробство. Більше половини земельних угідь належало поміщикам і казні, менше половини - селянським господарствам. Традиційно невисокий рівень агрокультури зумовлював низьку врожайність, особливо в селянських господарствах. Повільними темпами розвивалось і тваринництво. У чому полягали особливості розвитку сільського господарства? Порівняйте становище українського селянства на території Галичини, Буковини та Закарпаття.

3. Основною масою населення західноукраїнських земель було селянство. Жахливі умови існування, тяжка праця, свавілля поміщиків, безземелля, низькі врожаї, голод та епідемії призводили до невдоволення селянства. У відповідь на обмеження попередніх здобутків селяни посилюють антифеодальну боротьбу, що велася в різних формах: скарги, втечі, підпали, розправи, відмова від сплати податків, невиконання розпоряджень адміністрації маєтків, ухилення від панщини тощо. На початку XIX ст. австрійський уряд скасував деякі з попередніх реформ, відновив право землевласників застосовувати тілесні покарання щодо селян, що призвело до обурення населення. На якій території відбулося найбільше повстань? Наведіть факти.

Своєрідною формою протесту був рух опришків, що поширювався на Прикарпатті (Коломийська, Станіславська, Стрийська округи). Хто був відомим ватажком опришків? У чому полягали особливості цього руху і в який період він існував?. Які форми боротьби використовували опришки? Що Вам відомо про селянські виступи на території Буковини і Закарпаття? Наведіть приклади.

4. У 1848 році в Європі вирували події, які потім отримали назву «Весна народів». У багатьох європейських країнах відбувалися різного роду соціальні зрушення, революції, повстання. Не залишилась осторонь і Австрійська імперія. Зважаючи на настрої народних мас, уряд монархії Габсбургів змушений був остаточно ліквідувати панщину. З цією метою 16 квітня 1848 р. цісар підписав спеціальний патент, за яким скасування панщини на галицьких землях сталося майже на 5 місяців раніше, ніж в інших частинах імперії. У

чому полягав основний зміст селянської реформи 1848 р., визначте її особливості.

«Весна народів» пробудила галицьких русинів до свідомого політичного життя. Першими виступили діячі польського національного руху, створивши Центральну раду народів (ЦРН), що мала на меті відбудову Польщі в кордонах до 1772 р. 2 травня 1848 р. на протигагу польській організації у Львові була утворена перша українська національна організація – Головна Руська Рада (ГРР), головою якої став греко-католицький єпископ Г. Яхимович. Рада взяла на себе функції українського національного уряду і представляла інтереси українського населення Галичини перед центральним урядом упродовж 1848–1851 рр. З метою розколу українського національного руху, ЦРН ініціювала створення «Руського собору». Проаналізуйте основні здобутки діяльності ГРР.

Далі треба визначити особливості національно-визвольного руху на Закарпатті і Буковині та основні наслідки “весни народів” 1848–1849 рр. Підсумовуючи відповідь, слід відзначити, що одним із здобутків революції стала активізація національно-визвольної боротьби народних мас, піднесення рівня їхньої національної свідомості.

Тестові завдання до семінару №8:

1. Йосиф II скасував особисту залежність селян від панів і надав їм елементарні громадянські права: одружуватися без згоди пана, переселятися, обирати професію, передавати своє майно у спадок у:

- а) 1782 р.;
- б) 1806 р.;
- в) 1812 р.;
- г) 1848 р.;

2. Українські землі Східної Галичини в результаті поділів Речі Посполитої потрапили до складу Австрійської імперії, де були штучно об’єднані в окремі коронний край під назвою:

- а) Царство Польське;
- б) Королівство Галіції та Лодомерії;
- в) Варшавське князівство;
- г) Велике князівство руське.

3. «Головна Руська Рада» виникла у місті ... 2 травня Вставте пропущені слова.

- а) Києві 1848 р.;

б) Львові 1849 р.;

в) Львові 1848 р.;

г) Полтаві 1861 р.

4. Скільки днів тривала панщина на західноукраїнських землях згідно реформ Марії Терезії та Йосифа II?

а) 2 дні на тиждень;

б) 3 дні на тиждень;

в) 5 днів на тиждень;

г) 6 днів на тиждень.

5. «Холерні бунти» в Закарпатті відбувалися у:

а) 1774 р.;

б) 1831 р.;

в) 1833 р.;

г) 1848 р.

Семінар №9. Суспільно-політичні рухи другої половини XIX ст.

План

1. Виникнення громад: періодизація, діяльність і стратегічна мета.

2. Російський громадсько-політичний рух народників в Україні.

3. Український рух 60 – 90-х в західноукраїнському регіоні (москвофіли, старорусини, народовці, радикали)

4. Перші політичні партії, їхні програмні документи та діяльність.

Реферати

1. Ідеологи громадівського руху в Україні.

2. Драгоманов М.П.: вчений, політик, публіцист.

3. Русифікаторська політика царизму (Валуєвський циркуляр, Емський указ).

4. «Братство тарасівців» в політичній мобілізації українства.

5. І. Франко у творенні української національної ідентичності.

Література

1. Дещинський Л.Є. Історія України та її державності. Курс лекцій: Навч. посіб. / Л.Є.Дещинський. - Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2009. – 474 с.

2. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.]; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т.– Черкаси: ЧДТУ, 2016. – 644 с.

3. Лазарович М.В. Історія України: навч. посіб. / М.В. Лазарович. – К.: Знання, 2011. – 685 с.

4. Михальчук П.А., Куций І.П. Нова Історія України. – Ч.ІІ. / П.А.Михальчук, І.П. Куций. - Тернопіль, Видавництво Астон, 2007. – 480 с.

5. Танцюра В.І. Історія України : навчальний посібник / В. І. Танцюра,. С. М. Куліш, О. О. Пересада. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна,. 2016. – 492 с.

1. Наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. ХІХ ст. в Україні організаційно чіткіше окреслився національний рух. Його особливість полягала у тому, що значна кількість української інтелігенції на той час була зосереджена в Петербурзі. Тут була заснована друкарня для видання творів українських літераторів. Духовне життя української громади Петербурга помітно пожвавилось після приїзду туди колишніх членів Кирило-Мефодіївського товариства (В. Білозерського, Т. Шевченка і М. Костомарова). Розкажіть про громадсько-політичний й літературно-мистецький журнал «Основа», що видавався у Петербурзі: ким заснований і коли, яку роль відіграв у піднесенні національної свідомості українців?

Найбільшу активність у пробудженні самосвідомості виявили студенти Київського університету, які навесні 1860 р. заснували гурток «Українська громада». Дайте визначення терміну «громада». Проаналізуйте діяльність гуртка: засновники, мета створення, сфера діяльності. Визначте основні етапи громадівського руху, назвіть видатних представників і охарактеризуйте їх діяльність. Яку роль відіграв М. Драгоманов, В. Антонович у становленні українського національного руху. Розкрийте їх політичні погляди. Також студентам слід звернути увагу на діяльності Південно-Західного відділу Російського географічного товариства. Розкрийте зміст Валуєвського циркуляру(1863 р.) та Емського указу (1876 р.), визначте наслідки їх прийняття для українського національного руху.

2. Після скасування кріпосного права серед різночинної інтелігенції сформувалася суспільна течія, яку назвали народництвом. У ньому окреслилися три напрями, представлені своїми ідеологами, назвіть та охарактеризуйте кожен з них. Народництво в Україні розвивалося тими ж шляхами, що й по всій Російській імперії, маючи, проте, свої особливості. Найбільш вдало узагальнює особливості національного руху в Україні II-ї половини XIX ст. поняття «українське народознавство», яке протягом кількох десятиліть було однією із самоназв демократичних кіл. З огляду на специфіку тодішнього суспільно-політичного буття в Україні існували «українське народолюбство» і «російське народництво» – логічно близькі, споріднені явища, що діяли самостійно та у взаємозв'язку, мали спільні та осібні риси. Визначте й охарактеризуйте етапи «українського народолюбства». Зверніть увагу на народницькі організації, що діяли в Україні: «гурток чайківців», «Київська комуна», розкрийте зміст такого явища як «ходіння в народ», «Чигиринська змова» тощо. Охарактеризуйте діяльність українців-народників: О. Желябова, М. Кибальчича, правнучки К. Розумовського С. Перовської.

3. Суспільно-політичний рух у західноукраїнських землях II-ї половини XIX ст. характеризувався надзвичайною активністю. Під впливом революції 1848 р. пожвавилася політична діяльність різних, часто протилежних за своїми переконаннями суспільних сил. Західноукраїнське життя у II-й половині XIX ст. мало певні, специфічні для цього краю особливості. Визначте їх.

Одним з напрямків в західноукраїнському регіоні є старорусинство, яке після поразки революції 1848—1849 рр. залишалося на своїх ідейних позиціях, підкреслюючи, що русини Австрійської імперії є частиною єдиного українського народу. Охарактеризуйте світоглядні засади старорусинів.

У 60-ті рр. XIX ст. внаслідок заборони української мови в Росії посилювався вплив українського письменства у Галичину, що активізувало тут процеси національного самовизначення. Галицьке українство розкололося на москвофільство й народовство, що суперечили між собою. У 70-ті рр. у народовців виділилася радикальна течія (І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький та ін.). Проаналізуйте кожен з зазначених течій за наступною схемою: мета

створення, очільники, організації та товариства, друковані видання, фінансова підтримка, соціальна база.

4. Останньою десятиріччю XIX ст. судилося стати перехідним етапом у розвитку українського національного руху. Домінуюче в 60–70-ті рр. українофільство вичерпало себе, продемонструвавши неспроможність лише культурницькими засобами поліпшити становище українського народу. Пошук нових ідей, організаційних форм визвольного руху упродовж 90-х рр. покликав до життя національні об'єднання з виразною політичною спрямованістю, котрі стали прообразом українських партій. «Братство тарасівців» було першим серед них. Визначте програмну мету, засновників, напрями діяльності. Проаналізуйте програмний документ «Кредо віри молодих українців».

У 90-ті рр. на основі народовських організацій були створені чотири політичні партії: Русько-Українська радикальна партія, Українська соціал-демократична партія, Національно-демократична партія та Християнсько-суспільна партія (після 1896 р.). Проаналізуйте діяльність перших політичних партій, що виникли в західноукраїнському регіоні за наступним принципом: дата створення, лідери, програмна мета. При розгляді даного питання студентам необхідно звернути увагу на започаткування руху за політичну незалежність України. Проаналізуйте ідеї, висловлені Ю. Бачинським у своїй роботі «Ukraina irredenta» («Україна уярмлена»). Які партії стояли на самостійницьких позиціях?

Тестові завдання до семінару №9:

1. Культурно-просвітні, політичні об'єднання української національної інтелігенції на українських землях у складі Російської імперії в 60 – 80-ті рр. XIX ст. називалися:

- а) земства;
- б) братства;
- в) громади;
- г) ради.

2. “Москвофіли” – це Продовжіть речення.

а) суспільна течія в українському політичному русі, представники якої виступали за поширення освіти та пробудження національної самосвідомості;

б) суспільна течія в українському політичному русі, представники якої пов'язували вирішення українського національного питання із соціальним визволенням українського народу;

в) течія українського культурно-просвітницького руху, представники якого виступали за проведення демократичних реформ у Російській імперії;

г) течія в суспільно-політичному русі в західноукраїнських землях, представники якої прагнули до повного злиття українців Галичини з росіянами.

3. Що стало одним із наслідків Емського указу 1876 р.?

а) створення Загальної української безпартійної організації (ЗУБО);

б) закриття Південно-Західного відділу Російського географічного товариства;

в) ліквідація автономії університетів у Наддніпрянській Україні;

г) переклад Святого Письма українською мовою.

4. В. Антонович, М. Драгоманов, П. Чубинський були активними учасниками й лідерами:

а) руху народовців;

б) громадівського руху;

в) руху декабристів;

г) кооперативного руху.

5. Яка українська партія першою у своїй програмі визначила метою боротьби незалежність України?

а) Русько-українська радикальна партія;

б) Українська соціал-демократична робітничка партія;

в) Революційна українська партія;

г) Українська народно-демократична партія.

Семинар №10. Українське питання в Першій світовій війні

План

1. Українські політичні партії та їх ставлення до війни.

2. Перебіг воєнних подій на українських землях.

3. Формування українських військових частин (УСС) і їх бойовий шлях.

4. Наслідки Першої світової війни для України.

Реферати

1. Україна в геополітичних планах Антанти та Троїстого союзу.

2. Софія Галечко – перша українська жінка-офіцер.

3. Діяльність Союзу визволення України та його часопису «Вісник Союзу визволення України» як етап змагань за державність України.

4. Політика Російської імперії в Галичині у 1914-1916 рр.

5. Діяльність А.Шептицького в роки Першої світової війни.

Література

1. Велика Війна 1914 - 1918 рр. і Україна: у 2-х кн. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2013.– Кн. 1. – 784 с.

2. Дещинський Л.Є. Історія України та її державності. Курс лекцій: Навч. посіб. / Л.Є.Дещинський. - Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2009. – 474 с.

3. Нарис історії України ХХ століття : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Смолія. – Київ : Генеза, 2002. – 472 с.

4. Реєнт О., Сердюк О. Загострення суперечностей в імперському суспільстві в роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.) // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. / НАН України, Інститут історії України. – К., 2004. – Вип. VII. – С. 5-47.

5. Реєнт О.П., Сердюк О.В. Перша світова війна і Україна / О.П. Реєнт, О.В. Сердюк. – К.: Генеза, 2004. – 480 с.

1. Досить складним в історії України є період Першої світової війни. Проблематика дослідження цього періоду складається з кількох аспектів: по-перше – на фронтах війни українці виступали по різні сторони та змушені були воювати один з одним; по-друге – паралельно із війною відбувалися внутрішньополітичні процеси, які вплинули на подальшу історію України.

Політичні організації Наддніпрянської України по-різному поставилися до війни. Проаналізуйте їх позицію до війни. Кого підтримували українські політичні партії, зокрема: ТУП, «Спілка» та інші? Які розбіжності існували серед представників УСДРП? Поясніть

позицію С. Петлюри та В. Дорошенка. Хто з політичних діячів займав антивоєнну позицію?

Українські політичні партії Галичини, в свою чергу, підтримали Габсбургів. З початком війни вони створили Головну українську раду (ГУР) на чолі з К. Левицьким. Розкрийте мету і охарактеризуйте діяльність ГУР. З якою метою було створено у серпні 1914 р. «Союз визволення України» (СВУ)? Які позиції відстоювали і на чому зосереджували свою діяльність представники СВУ?

2. Значна частина України – Закарпаття, Галичина, Буковина, Полісся, Волинь, Холмщина, Підляшшя – перетворилася на район бойових дій. На всіх українських землях було оголошено воєнний стан. Розглядаючи перебіг воєнних дій на території України, студентам необхідно зосередити свою увагу на наступних подіях: Галицька битва (1914), позиційна війна на Східному фронті (к. 1914-поч. 1915), контрнаступ австро-німецьких військ у 1915 р., Брусилівський прорив (1916). Визначте причини швидкого просування російських військ територією України. Чому росіянам не вдалося надовго утримати підкорені землі? Як змінилася лінія фронту після Брусилівського прориву? У чому полягали причини невдач російської армії на львівському напрямку у червні 1917 р., що призвело до їх витіснення з Галичини та Буковини? Основну увагу слід приділити характеристиці антиукраїнської політики, яку проводили уряди воюючих держав.

3. Головна українська рада, утворена у серпні 1914 р., ініціювала українську державу, яка мала об'єднати підросійські і підавстрійські українські землі. Рада звернулася до населення із закликом формувати національні збройні сили. На заклик гаряче відгукнулася галицька молодь, що дозволило фактично вперше за часів новітньої історії краю утворити військове формування так званих Українських січових стрільців (УСС), яке мало стати зародком майбутньої української армії. Коли сталася ця подія? Австрійська і польська верхівка в Галичині до цієї акції виявила застереження, і набір до легіону обмежили чисельністю 2,5 тис. Розглядаючи питання, необхідно простежити бойовий шлях УСС. Під час якої битви відбулося перше бойове хрещення «усусів»? Розкажіть про основні бої упродовж 1915-1917 рр.: г. Маківка, битва під Галичем, під Бережанами (г. Лисоня), під Конюхами, похід до р. Збруч. Коли відбулося переформування

куренів УСС у полк? Варто визначити осіб, які керували справою організації УСС, та подальшу долю легіону.

4. Наслідки війни для України та українців, змушених стріляти один в одного, воюючи в складі російської та австро-угорської армій, були негайними, безпосередніми й тяжкими. Упродовж усієї війни Галичина слугувала ареною найбільших і найкровопролитніших боїв на Східному фронті. Її населення зазнавало страшних збитків від руйнувань та спустошень, спричинених воєнними діями, а також brutalityстю як російського, так і австрійського командування.

Але поряд із фізичними втратами війна ще більше погіршила долю українців, котрі не мали власної держави, що захищала б їхні конкретні інтереси. Величезна кількість українців (у російській армії налічувалося 3,5 млн. українських солдатів і 250 тис. служили в австрійському війську) боролися і вмирали за імперії, що не лише ігнорували їхні національні інтереси, але й активно намагалися, як, зокрема, Росія знищити їхній національний рух. Як війна вплинула на розвиток промисловості та сільського господарства, фінансову систему і розвиток торгівлі (наведіть факти)? Підсумовуючи питання, бажано обґрунтувати висновок, що Перша світова війна до кінця розхитала Російську і Австро-Угорську імперії і висунула нові завдання перед українським національно-визвольним рухом.

Тестові завдання до семінару №10:

1. Наприкінці серпня 1914 р почалося формування Легіону Українських Січових Стрільців (УСС). УСС – це... (продовжіть речення):

а) військова частина, сформована в Австро-Угорщині з місцевих українців на добровільних засадах;

б) військова частина, сформована в Австро-Угорщині з емігрантів Наддніпрянської України;

в) військова частина, сформована в Австро-Угорщині з полонених українців з Російської імперії;

г) військова частина, сформована в Росії з українців на основі військової повинності.

2. Союз визволення України – це:

а) політична організація, створена у серпні 1914 р. емігрантами з Наддніпрянщини, ставила собі за мету пропаганду ідеї самобутності України;

б) політична організація, створена на Західній Україні айстро-угорською владою з метою антиросійської пропаганди;

в) політична організація, створена на західноукраїнських землях українцями за допомогою Росії з метою антиавстрійської пропаганди;

г) політична організація, створена у 1914 р. у Львові з метою пропаганди ідеї надання автономного статусу Східній Галичині у складі Австро-Угорщини.

3. Захоплення росіянами Східної Галичини відбулося в результаті наступу, відомого як ..., який почався Вставте пропущені слова:

а) Верденська битва, в червні 1916 р.;

б) Галицька битва, восени 1914 р.;

в) битва на Марні, червні 1916 р.;

г) битва на Соммі, в червні 1916 р.

4. В якому році відбулася військова операція “Брусилівський прорив”?

а) 1918;

б) 1916;

в) 1915;

г) 1914.

5. Вставте пропущені слова. В 1914 році у Львові було утворено міжпартійний блок - ... , який виступив (ла) ініціатором формування українських військових частин на боці

а) Союз визволення України, Росії;

б) Головну Українську раду, Австро-Угорщини;

в) “Спілка”, Австро-Угорщини,

г) “Просвіта”, Росії.

Семінар №11. Визвольні змагання і поразка української революції

План

1. Утворення Директорії УНР, її склад та політика.

2. Державотворча діяльність Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). «Акт злуки» УНР та ЗУНР.

3. Боротьба за українську державність у 1920-1921 рр. Холодноярська республіка.

4. Селянський повстанський рух в Україні. Анархістські настрої.

Реферати

1. В.Винниченко та С.Петлюра як політичні діячі.
2. Державотворчі процеси в Україні за доби Директорії.
3. Акт злуки: на шляху до створення Української держави.
4. Холодноярська республіка – героїчна сторінка боротьби українського народу за державність.
5. «Український анархізм» Н. Махна.

Література

1. Бойко О. Д. Історія України: підручник / О. Д. Бойко. – 4-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2012. – 704 с.
2. Литвин В. М. Історія України: навчально-методичний посібник для семінарських занять / В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко, В. Ф. Колесник та ін. ; за ред. В. М. Литвина. – К. : Знання-Прес, 2006. – 460 с.
3. Солдатенко В. Проект «Україна» 1917–1920 рр. Постаті / В. Солдатенко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 511 с.
4. Україна: політична історія XX – початок XXI ст. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. ; редкол.: В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголови) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2007. – 1028 с.
5. Українська революція 1917–1921 років: погляд із сьогодення / гол. редкол. В. М. Литвин. – К. : Укр. ін.-т нац. пам'яті, 2013. – 656 с.

1. У травні 1918 р. партії просоціалістичної орієнтації утворили опозиційний гетьманові Український націоналістичний союз. У листопаді на таємному засіданні цієї організації було прийнято рішення про збройний виступ і створено керівний орган – Директорію. Студентам потрібно назвати склад Директорії та пояснити назву. Після розгрому військ гетьманату під Мотовилівкою, влада в Україні перейшла до Директорії, це ознаменувало повернення до влади політиків ліво-демократичного спрямування. Хто очолив новостворений уряд? Проаналізуйте партійний склад уряду. Поясніть основу «трудового принципу», на якому ґрунтувалась програма Директорії.

Охарактеризуйте міжнародну ситуацію, що склалася на момент становлення влади Директорії. З чим була пов'язана інтервенція військ Антанти на Півдні України? Чому посилилась ескалація воєнних дій більшовицької Росії проти УНР? За таких обставин **В(У)**

Директорії стався розкол, червона агресія зміцнила позицію прихильників союзу з Антантою. Потрібно звернути увагу на рішення Трудового конгресу, який пройшов у січні 1919 р.

Ситуація в Україні швидко погіршувалась, відбулись зміни в уряді, про які потрібно розповісти, а також про політичні позиції В. Винниченка та С. Петлюри. Які обставини призвели до перемир'я з Польщею, та спільних дій проти більшовиків? Потрібно, під час семінарського заняття, розповісти про перебіг воєнно-стратегічної ситуації влітку 1919 р., яка восени призвела до оточення армії УНР у «трикутнику смерті», та Першого зимового походу.

Врешті-решт, події, описані вище, штовхають С. Петлюру до підписання Варшавської угоди 1920 р., потрібно розкрити зміст цього документу. Але ситуація складалась не на користь України, потрібно проаналізувати чому? І підписаний у березні 1921 р. Ризький мирний договір не дав можливості реалізувати ідею незалежності.

2. Починати розгляд даного питання потрібно з подій 18 жовтня 1918 р. та утворення у Львові Української Національної Ради, яку очолив Є. Петрушевич. Діяльність Ради йшла всупереч Ліквідаційній комісії, і за таких обставин у вересні 1918 р. утворюється Центральний військовий комітет. Потрібно розповісти про діяльність комітету на шляху до розбудови власної державності.

11 листопада було засновано виконавчий орган влади – Державний секретаріат на чолі з К. Левицьким, держава отримала назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР).

Польський уряд активізує військові інтервенції, і уряд ЗУНР був змушений переїхати до Тернополя, а згодом до Станіслава. У цей час молода українська держава енергійно шукала підтримки на міжнародній арені. Студентам потрібно визначити, в яких країнах було відкрито посольства та дипломатичні місії.

Також, з метою зміцнення власних позицій, активізуються взаємини ЗУНР та Директорії, 1 грудня 1918 р. укладено попередню угоду про об'єднання. Урочисте проголошення Акту злуки відбулось 22 січня 1919 р. у Києві. На жаль, ця епохальна історична подія мала суто символічний характер, сторони, що об'єднувались, не мали достатньо державотворчих сил, щоб вистояти в тогочасних складних умовах.

За 8 місяців свого існування ЗУНР швидко сформувала на підконтрольній території державний апарат, органи місцевого

управління. Чи не найбільшим організаторським досягненням західноукраїнського уряду, стало створення у грудні 1918 р. Української Галицької армії, потрібно зупинитись докладно на бойовому шляху цього збройного формування, зокрема, необхідно зупинитися на «Чортківській офензиві». Яка була доля ЗУНР?

3. Події громадської війни на теренах України, привели до такого особливого явища, як самопроголошені державні утворення, найбільш масштабне – це Холодноярська Республіка 1919-1922 рр. на Черкащині.

Студенти повинні розповісти, чому саме в с. Мельники почали формувати збройний загін, зупинитись на особі Олекси Чучупаки – командирю загону. Швидко загін перетворюється на полк. Потрібно розповісти про його політичні орієнтації. Повстання квітня 1919 р. відбулося проти радянської влади за незалежність, гаслом стало «Воля України – або смерть». Також полк активно діяв проти денікінців.

Увесь 1920 р. Холодний Яр лишається центром Придніпровського повстанського руху. У результаті наступу більшовицьких військ до кінця жовтня 1920 р. повстання було придушено. Оскільки кількість повстанців, яких активно підтримувало місцеве населення, лишалась значною, було проголошено амністію, але не всі на це погодились, тому було проведено операцію ЧК з ліквідації спротиву в Холодному Яру на зразок операції «Трест». Студентам потрібно визначити основний принцип подібних операцій спецслужб. Операція була проведена у три етапи, на семінарському занятті доцільно буде їх розглянути.

4. Починаючи розгляд останнього питання, студенти повинні визначити причини розгортання масового повстанського руху, його локації, ідейне забарвлення, визначити його роль у визвольних змаганнях.

Потрібно визначити особливі форми, в яких він діяв, від взаємин з регулярними частинами до стихійно-партизанських. Потрібно приділити увагу основним загонам, що діяли на території України у 20-х рр., особам польових командирів, що їх очолювали. Не можна лишити поза увагою події Другого «зимового походу».

Події «Махновщини» - неоднозначна сторінка нашої історії, в залежності від особистих поглядів і політичних переконань, але незаперечною є спроба встановлення на підконтрольній армії Н. Махна території справедливого, по відношенню до селян,

громадського устрою. Важливо особливо підкреслити, що з'єднання Н. Махна дотримувались власної тактики та політичної стратегії. Потрібно зупинитись на епізодах бойових дій, озброєнні, та інше.

Наприкінці розгляду питання необхідно дати визначення поняттю анархізму, його основним течіям, лідерам. Також слід визначити причини поразки та історичне значення українського повстанського руху 1918-1923 рр.

Тестові завдання до семінару №11:

1. Очільником уряду Директорії у серпні 1919 р. був:
 - а) І. Мазепа;
 - б) М. Юнаків;
 - в) Б. Мартос;
 - г) С. Петлюра.
2. Останнім отаманом Холодного Яру, що був обраний на загальному з'їзді:
 - а) Я. Щириця;
 - б) Т. Нестеренко-Орел;
 - в) М. Залізник;
 - г) К. Блакитний.
3. Операція з остаточного розгрому Холодноярівської республіки проводилась за допомогою вигаданої:
 - а) «Чорноморської повстанської групи»;
 - б) «Союзу визволення України»;
 - в) «Тресту»;
 - г) «Повстанського союзу».
4. Місто, у якому похований Нестор Махно:
 - а) Київ;
 - б) Катеринослав;
 - в) Гуляй-Поле;
 - г) Париж.
5. Що відіграло вирішальну роль у вигнанні більшовиків з України навесні—влітку 1919 р.?
 - а) селянський повстанський рух;
 - б) спільний наступ об'єднаних українських армій;
 - в) наступ Білої армії генерала А. Денікіна;
 - г) наступ німецької та австро-угорської армій.

Семинар №12. Ліквідація державності в Західній Україні та поглинення її територій іноземними країнами

План

1. Західна Україна під владою польського окупаційного режиму.
2. Політика ліквідації самоідентичності українців у складі Румунії.
3. Політичні партії та організації в західноукраїнських землях.
4. Закарпаття в міжвоєнний період. Карпатська Україна та її історичне значення.

Реферати

1. Створення ОУН. Тактика терору та її наслідки.
2. Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях у 20–30-ті роки.
3. Августин Волошин – священник, педагог, президент.
4. Нескорений: 12 фактів про життя і смерть Є. Коновальця.
5. С. Бандера: старі та нові міфи.

Література

1. Васюта І. К. Політична історія Західної України (1918–1939 рр.) / І. К. Васюта. – Л. : Каменяр, 2006. – 314 с.
2. Іванченко Р.П. Історія без міфів: навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 624 с.
3. Лазарович М.В. Історія України: навчальний посібник / М.В. Лазарович. – 3–ге видання. - К.: Знання, 2013. – 685 с.
4. Литвин В. М. Україна: міжвоєнна доба (1921–1938) / В. М. Литвин. – К. : Альтернативи, 2003. – 511 с.
5. Нарис історії України ХХ століття : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Смолія. – Київ : Генеза, 2002. – 472 с.

1. Після підписання Ризького мирного договору 1921 р. Західна Волинь, Полісся. Холмщина і Підляшшя увійшли до складу Польщі. У 1923 р. Східна Галичина була визнана частиною Польської республіки. У 1921 р. польський уряд проводив перепис населення, потрібно пояснити, чому українці його саботували.

Українці у складі польської держави становили найбільшу національну меншину – 16%, між ними були певні відмінності, студенти повинні пояснити, у чому полягала суть відмінностей, та

особливості урядової політики на цих землях. Визначте етапи польської політики щодо українських земель.

Польща проводила ворожу політику щодо українського населення, потрібно пояснити чому, та визначити основні напрями, за якими здійснювалась дискримінація. Звичайно основною сферою утисків українського населення з боку Польщі була мовна та освітня політика, доцільно навести приклади динаміки зменшення навчальних закладів для українців. Цікаво розглянути таке особливе явище, як заснування і діяльність «катакомбного університету» у Львові.

Українсько-польські відносини значно погіршились під час «великої депресії» 1929-1933 рр. Особливо постраждало українське селянство, у чому це виявилось? Дайте визначення поняттям: «колонізація», «протекціонізм», «осадництво», «пацифікація». Визначте причини і наслідки пацифікації для українського селянства. Під впливом «пацифікації» ОУН зосередилась на тактиці політичних вбивств та терору.

Спроба компромісу була розпочата у 1935 р., дістала назву «нормалізація», поясніть сутність і чому вона не дала відчутних результатів?

2. У 1919 р. під владою Румунії опинились заселені українцями території Бессарабії, Мармарощини та Буковини. Положення українців у складі Румунії було найгіршим, влада заперечувала навіть існування українців, як окремої національної спільноти, рахувалось, що це румуни, які забули рідну мову.

Під час семінару потрібно розглянути систему післявоєнних міжнародних угод, які дали можливість Румунії приєднати українські території. Необхідно згадати Хотинське повстання у січні 1919 р. проти румунської окупації краю.

Проаналізуйте економічну ситуацію в краї, що склалася після окупації, як у сільському господарстві, так і в промисловості. Політична ситуація була дуже несприятливою, були змінені на румунський зразок назви українських сіл і міст, на роботу приймали лише тих, хто знав румунську мову, закрито усі початкові, професійні школи, гімназії з українською мовою навчання, у Чернівецькому університеті ліквідовано українські кафедри. З 1918 по 1928 рр. на українських територіях у складі Румунії діяв воєнний стан, студентам потрібно пояснити, які заходи по відношенню до населення це передбачало.

Період з 1928 по 1937 роки позначено певною лібералізацією, студенти повинні пояснити, у чому вона полягала?

Отже, характерними ознаками політики Румунії в українському питанні були жорстка асиміляція, колоніальна експлуатація, гальмування економічного розвитку, блокування політичної активності.

3. Політичне життя українців у міжвоєнний період характеризувалось прагненням до об'єднання в єдину державу, можливість якого передбачалась або діяльністю легальної опозиції, або насильницькими методами, студенти повинні визначити, яка стратегія перемагала. Українці мали 12 легальних політичних партій. Потрібно звернути увагу на діяльність УНДО – провідної і найбільш впливової ліберальної партії в Галичині, виступала за конституційну демократію та незалежність. УНДО була активним учасником процесу «нормалізації», потрібно пригадати сутність цього процесу.

Головним виразником соціалістичних тенденцій була Радикальна партія: справедливий розподіл землі, обмеження приватної власності, відокремлення церкви від держави, виступала за незалежність.

У 20-х рр. у Західній Україні були популярні ідеї соціалізму і комунізму завдяки політиці українізації в Радянській Україні, доцільно назвати партії, які стояли на відповідних позиціях.

У цей час остаточно формується ідеологія українського інтегрального націоналізму, потрібно назвати основних ідеологів та фундаментальні положення цієї політичної течії. Охарактеризуйте діяльність націоналістичних організацій: УВО, ОУН (мета, створення, керівники, методи боротьби). Чому у 1930 р., коли були проведені арешти діячів ОУН, стався розкол серед старшого і молодшого поколінь? Врешті-решт, тактика терору відштовхувала від співпраці з ОУН легальні організації, її засудив також А. Шептицький.

Потрібно розглянути політичний рух на українських землях, підвладних Румунії. Які політичні партії і організації там діяли? Охарактеризуйте їх діяльність. Політика уряду Чехословаччини на Закарпатті дала легальну можливість партійній діяльності. Потрібно проаналізувати основні течії національного руху на Закарпатті.

4. Унаслідок Мюнхенського пакту, після розподілу Чехословаччини, Закарпаття отримало статус самоврядної території з назвою Карпато-Україна, уряд очолив А. Волошин. Коли була затверджена конституція і розпочались вибори до сейму? Студентам

потрібно розповісти про основні державні засади Підкарпатської України та діяльність Українського національного об'єднання. Обов'язковим до уваги є створення збройних сил – Карпатської Січі, які очолив Д. Климпуш.

Студенти повинні зупинитись на тогочасній політичній ситуації у Європі, та на претензіях Угорщини на Закарпаття. Молоді націоналісти Галичини бачили у боротьбі карпато-українців шлях до соборності України, таємно переходили кордон і приєднувались до загонів січовиків.

Події розвивались швидко, розкажіть про проголошення незалежності Карпато-України. Чому вона проіснувала недовго? Які обставини змусили до еміграції уряд на чолі з А. Волошиним?

Таким чином, в умовах початку Другої світової війни спроба створення на українських теренах незалежної держави, була приречена.

Тестові завдання до семінару №12:

1. У якій країні в 1920 – 1930-ті рр. діяли Український вільний університет та Українська аграрна академія?

- а) Польщі;
- б) Німеччині;
- в) Чехословаччині;
- г) Австрії.

2. У складі якої держави українські землі називалися «східні креси»?

- а) Румунії;
- б) Польщі;
- в) Угорщини;
- г) Чехословаччини.

3. У результаті розпаду якої держави в березні 1939 р. виникла Карпатська Україна?

- а) Австрії;
- б) Румунії;
- в) Польщі;
- г) Чехословаччини.

4. Який із зазначених термінів характеризував польську політику на західноукраїнських землях у 1930-ті рр.?

- а) коренізація;
- б) пацифікація;

в) модернізація;

г) радяннізація.

5. Яка подія європейської історії прискорила процес надання автономії Закарпаттю?

а) формування осі «Берлін – Рим – Токіо»;

б) «аншлюс» Австрії Німеччиною;

в) укладення Мюнхенської угоди;

г) підписання пакту Молотова – Ріббентропа.

Семінар №13. Суспільно-політичні трансформації в Україні 1945-1965 рр.

План

1. Україна в системі міжнародних відносин. Возз'єднання українських земель.

2. Друга хвиля радяннізації західноукраїнських земель.

3. Спроби реформування державного управління в період лібералізації суспільства (1953-1964 рр.).

4. Політика десталінізації. Причини її обмеженості.

Реферати

1. ОУН-УПА в боротьбі з радянською владою.

2. Три «надпрограми» М. Хрущова.

3. Доба пізньої сталінщини в історії України.

4. Діяльність УРСР на міжнародній арені (кінець 40-х – 50-ті роки).

5. Депортації українського населення (1944–1947 рр.).

Література

1. Колосюк В.О., Левицька Н.М., Буравченкова С.Б. Історія України: навчальний посібник / В.О. Колосюк, Н.М. Левицька Н.М., С. Б. Буравченкова. - К.: Кондор, 2015. – 336 с.

2. Комаринська З.М. Історія України / З.М. Комаринська. - К.: Кондор, 2016. – 456 с.

3. Литвин В. М. У другому повоєнному десятилітті (1956–1965) / В. М. Литвин. – К. : Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. – 272 с.

4. Лозицький В. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки 1918–1991 / В. Лозицький. – К. : Генеза, 2005. – 368 с.

5. Олійник М.П., Ткачук І.Х. Історія України / М.П. Олійник, І.Х. Ткачук. - К.: Кондор, 2016. – 264 с.

1. На завершальному етапі Другої світової війни, у березні 1944 р. Верховна Рада УРСР прийняла закон про утворення Народного комісаріату закордонних справ республіки. Вийшовши після тривалої перерви на міжнародну арену, Україна невдовзі стала одним з засновників Організації Об'єднаних Націй. Студентам потрібно приділити увагу складному процесу утворення ООН, фундації структури організації, участі України у складі її комітетів. Важливо зупинитись на роботі другої сесії Генеральної Асамблеї ООН, де Україна стала членом Ради Безпеки.

Також необхідно розглянути участь української делегації у Паризькій мирній конференції, потрібно проаналізувати підсумки діяльності конференції. Разом з іншими країнами Україна взяла участь у розробці та підписанні Дунайської конвенції, студентам потрібно розповісти про основний зміст цього документу.

Загалом на 1950 р. Україна брала участь у 20 міжнародних організаціях. Потрібно назвати ці організації. Водночас у тодішніх умовах зовнішньополітичні функції і міжнародна діяльність УРСР мали обмежений характер.

Наприкінці війни процес об'єднання українських земель вступив у завершальну фазу. Першим кроком у радянсько-польському територіальному розмежуванні стала Люблінська угода. Поясніть політичні обставини та умови її прийняття, розкрийте зміст. Коли завершилося врегулювання радянсько-польського державного кордону? Коли Закарпаття увійшло до складу УРСР? Радянсько-румунський договір у лютому 1947 року юридично зафіксував кордони встановлені у червні 1940 року, як вони проходили?

2. Під час розгляду другого питання семінарського заняття доцільно приділити увагу методам радянського керівництва на Західній Україні, в першу чергу, у боротьбі з ОУН-УПА. Невід'ємною складовою процесу радянзації стала операція «Вісла», потрібно розглянути мету, хід цієї операції та наслідки. Варто розглянути діяльність ОУН-УПА в нових умовах, пояснити мету продовження бойових операцій, проти кого вони були спрямовані, якими методами діяли? Цікаво буде згадати про Р. Шухевича, командира УПА.

До комплексних заходів радянського керівництва на західноукраїнських землях, крім боротьби проти діячів ОУН, входило переслідування сімей, в яких були члени ОУН, а також всі, хто

співчував руху опору. У 1950 р. було змінено умови терміну поселень після ув'язнення, українцям заборонялось повертатись на Батьківщину, термін став довічним.

Активізується антирелігійна пропаганда, в першу чергу це торкнулось УГКЦ, яка відіграла значну роль у духовному житті західних українців і була національною церквою. Потрібно розповісти про Львівський собор 1946 р. та знищення УГКЦ.

Варто розглянути принципи кадрової політики, засоби, якими вона впроваджувалася у життя. Студентам у підсумку потрібно визначити негативні і позитивні наслідки другої хвилі радянзації у 40-50-х в Західній Україні.

3. Економіка України другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр. вступила у фазу реформування. У травні 1957 р. запроваджена децентралізація управління промисловістю. Студенти повинні пояснити, у чому полягала сутність змін?

Швидкими темпами розвивається науково-технічна революція (НТР). НТР дала життя новим галузями промисловості. Які галузі почали розвиватися, наведіть приклади.

У цей період тривало зростання паливної бази республіки. У 1962 р. було побудовано першу чергу магістрального нафтопроводу «Дружба». Розвиток енергетики, пов'язаний зі спорудженням Дніпровського каскаду гідроелектростанцій. Необхідно у зв'язку з цим торкнутись аспекту екологічних проблем.

Також відбулися зміни і в аграрній сфері. Проаналізуйте «надпрограми» М. Хрущова. Студентам потрібно визначити прорахунки і досягнення у здійсненні цих проектів. Упродовж 50-х рр. відбулося укрупнення колгоспів, реорганізація машинно-тракторних станцій, почався розвиток міжколгоспної кооперації.

Навесні 1956 року прийнято низку документів, спрямованих на поліпшення умов і рівня життя трудящих і селян. У чому це виявилось? Потрібно розповісти про основні складові соціальної політики доби «відлиги», яка стала більш вагомим і дієвим, незважаючи на низку прорахунків та невдач.

4. Десталінізація (1956-1964) – це процес засудження й відмова від найбільш брутальних методів управління державою (масові позасудові репресії, депортації тощо), демократизація суспільно-політичного життя СРСР без докорінних змін існуючої системи.

Визначте причини десталінізації та її характерні риси. Коли розпочалася десталінізація?

Складові десталінізації: полична реабілітація, зміни в роботі правоохоронних органів, зростання частки українців у партійному та державному апараті, лібералізація суспільного та культурного життя. Розглядаючи останнє питання, студентам необхідно визначити основні етапи політичної реабілітації. З'ясуйте, хто не підлягав реабілітації? Коли відбулася ліквідація військових трибуналів?

Процес десталінізації мав позитивний вплив на культурне життя України. У чому це виявилось? «Відлига» в українській літературі дала можливість проявитись блискучим талантам покоління «шістдесятників». Студентам потрібно розповісти про основні постаті та їх твори.

Обмеженість поглядів і непослідовність політики М. Хрущова та його оточення несприятливо позначилися на стані освіти та мистецтва. Студенти повинні пояснити, чому закон 1958 р. «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» мав негативні наслідки. Провідною ознакою часу стала сенситивна русифікація. Наведіть приклади. Слід зазначити, що процеси, які відбувалися у науці і мистецтві, носили суперечливий характер.

У висновках потрібно зазначити, що з одного боку, процес десталінізації відбувався повільно та непослідовно, з іншого, сприяв громадянському пробудженню та національному відродженню. У чому проявлялась обмеженість десталінізації?

Тестові завдання до семінару №13:

1. Прочитайте уривок з історичного джерела та виконайте завдання. «Це важке, але необхідне рішення, яке забезпечить переселеному населенню спокійне життя в нових оселях, підготовлених урядом на інших теренах Речі Посполитої. Ті, хто не підпорядкується наказу й залишиться в околицях, охоплених акцією переселення, будуть трактовані як бандити УПА...» В уривку йдеться про:

- а) поширення осадництва;
- б) реалізацію операції «Вісла»;
- в) проведення акції пацифікації;
- г) впровадження «Кресового» закону.

2. Суть політики радянзації західних областей України в період післявоєнної відбудови (1945 – початок 1950-х років) полягала в:

а) переселенні українців західних областей до центральних і східних областей УРСР;

б) уніфікації всіх сфер життя відповідно до норм, утверджених у СРСР;

в) репресіях проти священників Української греко-католицької церкви;

г) придушенні збройної боротьби підпілля ОУН і загонів УПА.

3. Органи територіального управління народним господарством, згідно з реформою 1957 р., називалися:

а) міністерства;

б) відомства;

в) раднаргоспи;

г) корпорація.

4. У чому виявилася демократизація суспільно-політичного життя в період «відлиги»?

а) була запроваджена демократична система виборів;

б) припинилося втручання партійних органів у діяльність господарських і культурних установ;

в) запроваджувалися «громадські засади» в різних галузях господарської, культурної діяльності, відбувалося певне скорочення управлінського апарату, активізувалася діяльність рад, профспілок, комсомолу;

г) це призвело до наростання кризових явищ у суспільстві.

5. «Операція «Вісла» – це:

а) переселення українського населення з його етнічних територій, що увійшли до складу Польщі, до УРСР, здійснене на підставі договору 1945 р.;

б) воєнна операція Армії Крайової проти загонів УПА на завершальному етапі Другої світової війни;

в) примусове виселення українського населення з його етнічних земель на сході Польщі до її західних воєводств, здійснене польським урядом у 1947 р.;

г) спільна польсько-радянська військово-каральна операція на території Західної України проти загонів УПА та місцевого населення, яке підтримувало їх.

Семінар №14. Буремний шлях до суверенності

План

1. Україна в період загострення кризи радянської системи (сер. 1960- поч. 1980 рр.)
2. Зародження і розвиток дисидентства.
3. Розвиток українського руху опору комуністичній системі.

Реферати

1. Політичні репресії 60-х – 70-х років.
2. Петро Шелест і Україна.
3. Політичний портрет В.Щербицького.
4. Русифікація в Україні: причини і наслідки.
5. Українська Гельсинська група.

Література

1. Бойко О. Д. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку / О. Д. Бойко. – К.: ІПУНД, 2002. – 278 с.
2. Литвин В. М. У другому повоєнному десятилітті (1956–1965) / В. М. Литвин. – К.: Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. – 272 с.
3. Лозицький В. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки 1918–1991 / В. Лозицький. – К.: Генеза, 2005. – 368 с.
4. Нарис історії України ХХ століття: навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Смолія. – Київ: Генеза, 2002. – 472 с.
5. Рибак І. Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921–1991) / І. Рибак. – Кам'янець-Подільський, 2000. – 304 с.

1. Після усунення від влади М. Хрущова розпочалась поступова зміна політичного курсу країни від лібералізації до консерватизму в усіх сферах суспільно-політичного, економічного і культурного життя. Л. Брежнев висловлював інтереси партійного апарату, відновлено посаду генерального секретаря ЦК КПРС, зростала бюрократизація державного апарату. Потрібно дати визначення понять «застій» та «неосталінізм».

У 1963-1972 рр. І секретарем ЦК КПУ був П. Шелест. Студентам потрібно проаналізувати його діяльність на цій посаді й визначити причини усунення. Наступником П. Шелеста у травні 1972 р. став виходець з Дніпропетровщини В. Щербицький. Які процеси розпочались в Україні за його керівництва і які наслідки вони мали?

Доцільно проаналізувати економічну ситуацію, яка, незважаючи на спроби реформ другої половини 60-х років, лишалася вкрай сумною. У середині 60-х років постала криза комуністичної ідеології, в таких умовах була висунута концепція «зрілого розвинутого соціалізму», необхідно пояснити сутність такого поняття.

Правлячий режим всіляко посилював тотальний контроль за всіма сферами громадсько-політичного життя. З'являється таке явище, як «геронтократія», необхідно з'ясувати, яким чином це впливає на ситуацію в країні? Потрібно приділити увагу Конституції 1978 р. та її основним положенням.

Завершуючи розгляд питання, слід підкреслити, що політичне життя країни все більше набувало закритого характеру, потрібно пояснити значення терміну «залізна завіса». Наростало відчуження партії від суспільства, зростав ідеологічний диктат, поглиблювалися кризові явища.

2. У розвитку дисидентського руху (необхідно дати визначення цьому поняттю) виокремлюють такі етапи: 1959 – 1972 рр. – виникнення і становлення; 1972 - 1975 рр. – криза і спад; 1976 - 1978 рр. – піднесення та розширення; 1979 - 1985 рр. – обмеження впливу під тиском пануючої системи. Потрібно розповісти про основні події на кожному з етапів.

Визначте мету діяльності і методи боротьби дисидентів. Потрібно розповісти про головні акції дисидентів, що проходили в Україні. Дисидентський рух в Україні був складовою частиною загальносоюзного, і утворював такі основні течії: правозахисна, релігійне дисидентство, національно орієнтоване. Охарактеризуйте кожну з зазначених течій, назвіть представників. Яким чином влада боролася з дисидентством? Що таке «маланчуківщина»? Дайте визначення поняттю «самвидав».

3. Велике значення у пробудженні українського суспільства від політичної летаргії мало обмеження цензури у 1986 р., почали друкуватися документи, мемуари, художні твори, які викривали сталінські репресії, війну в Афганістані, економічні проблеми, номенклатурні привілеї тощо.

Рух опору комуністичній системі середини 80-х рр. розпочинається з утворення у березні 1986 р. у Києві добровільного історико-просвітницького товариства «Меморіал». Назвіть склад

керівництва та основні напрямки його діяльності, найбільш відомі громадські акції.

Дедалі більше зростає активність суспільства, публічно обговорюються «білі плями» історії. Найбільш вражала людей інформація про голодомор 1932-1933 рр.

Важливим етапом національного відродження була і діяльність Українського культурологічного клубу (УКК), Товариства Лева, студентської організації «Громада». Розкажіть про діяльність Української Гельсінської спілки (УГС).

Починаючи з осені 1988 р. почався мітинговий етап, акції пройшли у Львові, Києві, Вінниці, Хмельницькому. Які проблеми порушувались під час мітингів? Влітку 1989 р. почались страйки у вугледобувних районах, якими були основні вимоги?

Серед широкого спектру неформальних організацій слід назвати Українську студентську спілку (УСС), Спілку незалежної української молоді (СНУМ).

Необхідно розповісти про заснування, лідерів, та діяльність Народного Руху України за перебудову.

Тестові завдання до семінару №14:

1. Як називалась політика, що заперечувала будь-яку спробу оновлення суспільства, консервувала існуючий режим наростання кризи радянського ладу?

- а) перебудова;
- б) консерватизм;
- в) застій;
- г) відродження.

2. Фаза суспільного розвитку, перехідна між соціалізмом і комунізмом в 1960-1970-х рр., отримала назву:

- а) квітучий соціалізм;
- б) оновлений соціалізм;
- в) розвинений соціалізм;
- г) демократичний соціалізм.

3. Демонстрація проти арештів української інтелігенції в київському кінотеатрі "Україна" відбулася у:

- а) вересні 1965 р.;
- б) березні 1966 р.;
- в) січні 1968 р.;
- г) травні 1970 р.

4. Громадсько-політичні організації, що не були офіційно зареєстровані, мали назву:

- а) легальні;
- б) неформальні;
- в) ворожі;
- г) підпільні.

5. Хто із названих діячів був першим головою Народного Руху України?

- а) І. Гель;
- б) М. Горинь;
- в) І. Драч;
- г) С. Губенко.

Семінар №15. Сучасні українські революції та їх наслідки

План

1. Політичні процеси в Україні на початку XXI ст.
2. Помаранчева революція.
3. Від Євромайдану до Революції Гідності.
4. Феномен В. Зеленського. Внутрішня і зовнішня політика.

Реферати

1. «Касетний скандал».
2. Шляхи подолання корупції в Україні.
3. Повернення депортованих народів в Україну: вирішення політичних та соціально-економічних проблем.
4. Герої Небесної сотні.
5. "Я Ваш вирок!"

Література

1. Горак В. "Помаранчева революція" в Україні: концепції, інтерпретації, оцінки / В. Горак // Історіографічні дослідження в Україні. - 2016. - Вип. 26. – С. 439-467.

2. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.]; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т.– Черкаси: ЧДТУ, 2016. – 644 с.

3. Литвин В. М. Історія України. Нова доба : навч. посібник / В. М. Литвин, В. Ф. Колесник, А. Г. Слюсаренко та ін.; за ред. В. М. Литвина. – К. : Академвидав, 2012. – 480 с.

4. Мицик Ю., Бажан О. Історія України. - К.:ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2015. – 677 с.

5. Політична історія України : навч. посіб. / В. А. Греченко, В. І. Танцюра, В. В. Калініченко та ін.; за ред. В. І. Танцюри. – 2-ге вид., допов. – К.: Академвидав, 2008. – 552 с.

1. Початок ХХІ ст. припадає на другу каденцію президенства Л. Д. Кучми, якого 28 листопада 2000 р. лідер Соціалістичної партії О. Мороз із парламентської трибуни звинуватив у причетності до вбивства журналіста Г. Гонгадзе. На підтвердження цього обвинувачення були оприлюднені аудіозаписи, нібито зроблені майором М. Мельниченком у кабінеті президента. Розкрийте сутність «касетного скандалу». Чи розкрито справу Г. Гонгадзе на сьогоднішній день?

Варто зупинити свою увагу на питанні авіакатастрофи від 4 жовтня 2001 р. Ту-154 російської авіакомпанії "Сибір", що летів з Тель-Авіва до Новосибірську й загинув над Чорним морем (78 жертв). Необхідно зазначити політичні наслідки цієї події.

Під час антипрезидентських виступів 2001–2002 рр., коли опозиція вимагала не лише відставки Л. Кучми, а й докорінної зміни форми правління, було започатковано новий етап формування політичної системи України. Чим завершилася друга каденція президентства Л. Кучми? Дайте характеристику його діяльності на цій посаді. Чому Л. Кучму вважають «хрещеним батьком» олігархічного капіталізму? Завершуючи відповідь, слід відмітити участь Л. Кучми в суспільних та політичних процесах на сучасному етапі.

2. 21 листопада 2004 р. монотонне у значній мірі життя народу України було перервано початком того, що пізніше історики, політологи і економісти назвали «помаранчевою революцією». «Помаранчева революція» – це акції протесту українських громадян, викликані масовими фальсифікаціями президентських виборів 2004 р. на користь провладного кандидата В. Януковича. Зазначені події отримали назву за кольором, який використовували прибічники кандидата в президенти В. Ющенко й опозиційної партії «Наша

Україна». Під помаранчевими стягами гуртувалися громадяни, яким була небайдужа доля України.

Розглядаючи питання, студентам необхідно проаналізувати причини «помаранчевої революції». У суспільствознавчій літературі поступово сформувалися дві, у значній мірі, різні за своїм змістом концепції. Перша концепція, створена різними прихильниками і симпатиками «помаранчевої революції», другу концепцію склали здебільшого політичні противники «помаранчевої революції» та її послідовні критики. Розкрийте основні положення кожної з концепцій. В інтересах яких суспільних верств вона відбулася? Які саме соціальні перетворення були реалізовані в ті революційні часи? Чи дозволяють масштаби цих суспільних трансформацій вважати «помаранчеву революцію» справжньою революцією? Яким був рівень підтримки «помаранчевого» політичного процесу з боку громадян України? Яку роль у ньому зіграли різні зовнішні, закордонні впливи? Охарактеризуйте хронологію подій, що відбулися під час революції. Які були наслідки «помаранчевої революції» для українського суспільства? Завершуючи розповідь, варто також зупинити свою увагу на особливостях президентства В. Ющенко та його «лютого» ворога під час «помаранчевої революції» В. Януковича?

3. Упродовж 2011-2013 рр. українське керівництво публічно дотримувалося курсу на зближення з Євросоюзом. Передбачалося підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Проте, 28 – 29 листопада 2013 р. на Саміті глав держав у Вільнюсі В. Янукович Угоду не підписав, що викликало бурхливі негативні реакції Заходу та України, додавши ще більших масштабів Євромайдану, перші протестні акції якого розпочалися 21 листопада 2013 р. (Угода про асоціацію між Україною та ЄС була підписана лише після повалення режиму В. Януковича (коли це сталося?). Насправді цю Угоду можна розцінювати як певний карт-бланш у напрямі майбутнього статусу членства в ЄС.

Революція Гідності (також Євромайдан, Єврореволюція) – національно-патріотичні протестні акції в Україні проти корупції, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України. Визначте основну мету, проаналізуйте хід революційних подій. Яка подія стала поштовхом до «маршу мільйонів» у Києві? Дайте визначення поняттю «ленінопад». Коли мирна акція

протестувальників переросла в жорстке протистояння з міліцією та внутрішніми військами? Що стало поштовхом до початку кривавої фази революції? У чому полягала трагедія революційних подій? Дайте визначення поняттю Небесна Сотня. Чим завершилося правління В. Януковича? Визначте здобутки і наслідки Революції гідності.

Насамкінець, варто розглянути анексію Криму Росією (хід і наслідки), проаналізувати становище України в умовах неоголошеної війни Росії проти України, визначити особливості президентства П. Порошенка. Важливо підкреслити зусилля українського народу з метою відновлення боєздатності українського війська та масштабність волонтерського руху щодо підтримки української армії та переселенців зі Сходу.

6. 21 квітня 2019 р. переможцем другого туру президентських виборів став В. Зеленський, який набрав 73,22% голосів виборців. Уперше в історії до влади прийшов несистемний політик, людина без досвіду роботи в держпараті. Поміркуйте, у чому полягає феномен В. Зеленського? Відповідь обґрунтуйте. Серед перших указів президента був указ про розпуск Верховної Ради від 21 липня 2019 р., у результаті чого відбулося перезавантаження парламенту і виникнення монобільшості. Далі бажано розкрити зміст передвиборчих обіцянок Президента народові України та причин їх невиконання. Також варто розглянути: чому В. Зеленський неодноразово піддавався критиці з боку громадськості; чому поступово знижується рейтинг популярності В. Зеленського серед українців; які кроки зробив Президент, щоб переломити ситуацію в державі; яку він проводить внутрішню та зовнішню політику?

Тестові завдання до семінару №15:

1. Події «Революції гідності» стали каталізатором
 - а) підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС);
 - б) входження України до Світової організації торгівлі (СОТ);
 - в) створення Співдружності Незалежних Держав (СНД);
 - г) обрання України членом Ради Європи (РЄ).
2. Не зміна облич при владі, а зміна системи, і найголовніше - пошук інструментарію для зміни цієї системи, на думку письменниці О.Забужко, стало гаслом
 - а) Революції гідності;
 - б) Помаранчевої революції;

в) Культурної революції;

г) революції згори.

3. У якому році були проведені дострокові президентські вибори?

а) 1991 р.;

б) 1994 р.;

в) 1999 р.;

г) 2014 р.

4. 2014 рік - це рік, коли Україна

а) підписала угоду про асоціацію з ЄС (Європейським Союзом);

б) стала членом Ради Європи;

в) приєдналась до програми НАТО "Партнерство заради миру";

г) вступила до СОТ (Світової організації торгівлі).

5. Поява та поширення в сучасному українському суспільстві поняття «кіборги» зумовлено:

а) протистоянням російській агресії в Криму;

б) бойовими діями на Дебальцевському плацдармі;

в) обороною на Маріупольському напрямку;

г) захистом Донецького аеропорту.